

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Biskop Brynolf Algotssons mässshake

Bland textilier ur Skara domkyrkas medeltida textilskatt är utan tvekan biskop Brynolf Algotssons mässshake en av de märkligaste (kallas mässshake men har mer stilen av en biskops- eller korkåpa). Den kan dateras till senare delen av 1200-talet eller senast omkring 1300. Med tanke på att Brynolf väljs till biskop 1278 så kan man anta att han hade eller kom att införskaffa mässhaken i Paris där han hade studerat under 18 år och hade goda kontakter. Att mässhaken bär franskt ursprung ger dess ikonografi vägledning om. Till detta kommer att också ett flertal franska helgon finns avbildade.

Bland de intressantaste av de franska helgonen är Sankt Dionysius, här stavar Dyonisis, som är identisk med Saint Denis, biskop av Paris och Frankrikes skyddshelgon. På samma sida av mässhaken finns också Sankt Rusticus, vilken led martyrdöden tillsammans med Saint

Forts. sid. 2

”En av 1600-talets mest för- bisedda Adelsdamer”

Så beskriver docenten Susanne Tienken Maria Euphrosyne i en intervju kring ett kommande bokprojekt som sällskapet har initierat.

Sidan 6

Minnen av Matilda och Paul Nilsson i Sjögerstad

Margit Tange (1916-2001) var 1937 sällskapsdam till Matilda Nilsson. Hon berättar om diktarprosten och hans maka i Sjögerstads prästgård.

Sidan 11

Fader Gunnar ur mitt per- spektiv

Staffan Ljungman berättar om spännande möten med en som kom att påverka hela hans liv.

Sidan 24

Denis. Man kan också komma ihåg att Sankt Dionysius namn även finns på Salebys kyrkklocka från 1288: *Då jag var gjord, då var ett tusen tvåhundra tjugo vintrar och åtta från Guds födelse. Hell Maria, full av nåd. Dionysius vare välsignad.* Att detta franska helgon haft en god ingång i skarastiftet är nog att förmoda. Att biskop Brynolf själv är inköpare av mässhaken är nog inte en för vild gissning. Brynolf var, som ovan nämnts, genom sina år i Paris franskorienterad och påverkad av den kultur och skönhet han mötte här. Sten Lindroth som var professor i Idé- och lärdomshistoria skriver om Brynolf att den liturgiska skönhetsvärld, som mötte honom under hans franska år, gjorde efter allt att döma ett outplånligt intryck på honom.

Det är överhuvudtaget märkligt att mässhaken fortfarande finns kvar, om än inte i domkyrkan. I 1686 års inventarium

omnämns en "lijffergad mässshake med beläten", det vill säga en brunrosafärgad mässshake med figurbroderier. Men med den synen att apostel- och martyrbilderna var beläten så kunde nog mässhaken ha blivit lump. 1695 beskrivs mässhaken "lijffergad med kors på framtill och 18 stycken beläten samt Apostlarnas namn". Från början har det varit 30 figurer på mässhaken. Men mellan 1686-1692 återbrukar man figurbroderierna genom att klippa bort dem och sätta dem på ett altarringkläde.

1930 konserverades mässhaken för första gången och 1983 var det aktuellt igen och man återförde de bortklippta figurerna och mässhaken får tillbaka något av sin forna skönhet.

Johnny Hagberg

Som anlitat *Skara 1* och *Skara stiftsbok* för uppgifterna.

Vårutflykt till det vackra Od

Lördag 27 maj, kyrkbyn Od

Årsmöte, försommarfika, miniföredrag och besök på Crea Diem Bokcafé

Program

13.00	Andakt och årsmötesförhandlingar i Ods medeltida kyrka
14.00, ca	Försommarfika (vid Bokcaféet, utom hus vid god väderlek eller i Hörsalen invid)
15.00-16.30	Miniföredrag, i Ods medeltida kyrka (inkl. paus och visning av kyrkan)

Miniföredrag

1600- & 1700-talet – en omvälvande tid. En av tidens färgstarka personligheter var biskopen Andreas Rhyzelius från Od.

- **Vad säger han om sig själv och sin tid?**
Gerd Ljungkvist Persson
- **Vad gjorde han i Linköpings stift?**
Carl-Johan Ivarsson
- **Vad har han skrivit för böcker?**
Johnny Hagberg

Anmälan till årsmöte och fika till: Johnny Hagberg
tel 0510 48 52 15 (helst före 22 maj).

Crea Diem Bokcafé har öppet kl. 11 - 17. Bokcafé med smårätter, bokbutik. Se mer info på creadiem.se. (Önskar du måltid före årsmötet – vänligen kontakta gärna med förbeställning; tel. 0705-78 56 34, info@creadiem.se)

Crea Diem Bokcafé – kyrkbyn Od, creadiem.se vid väg 182 – mellan Timmele och Annelund.

Andreas Rhyzelius Konstnär Carl Fredrik Swahn. Målningen utförd 1734. Olja på duk

Varmt välkomna!

Styrelsen, Skara stiftshistoriska sällskap

BENEDIKT XVI

Några personliga minnesord

En av påvestolens främsta teologer genom tiderna vid sidan av Leo den store, den äldste, den kanske mest ödmjuka avled på nyårsafton och lämnade sin kyrka och alla dem som älskade honom, långt utanför dess krets, i sorg.

Benedikt växte upp som Joseph Ratzinger (1927–2022) i ett av katolsk kultur starkt präglad Bayern, en grund som han aldrig lämnade. När han talade latin avslöjade han varifrån han kom. Han gjorde det med ett tydligt tyskt uttal, skilt från det italienska, då han rörde sig på det klassiska kyrkospråket.

Professor Ratzinger deltog i andra Vatikankonciliet och tillhörde de mera reformvänliga men såg i konciliet dess klara förankring i klassisk, katolsk teologi, något som så småningom fick honom att i många ögon förefalla påtagligt konservativ, men in i det sista försvarade han konciliets nödvändighet.

Påven Johannes Paulus II var mer filosof än teolog. Därför ville han ha en sådan vid sin sida. När han 1981 utsåg Ratzinger, som då var ärkebiskop i München, till prefekt för Troskongregationen hade han fått den rätte. Ett nära och fruktbart samarbete inleddes mellan de två.

Det kom att talas om Ratzinger som kyrkans rottweiler på grund av hans noggranna genomgång av vissa teologers arbeten. En felaktigare uppfattning har sällan sett dagens ljus. För den som mötte honom var det en helt annan bild som trädde fram, en i djupaste mening ödmjuk människa med en nästan blygt, återhållsam framtoning.

Men Ratzinger skaffade sig många fiender, trots att han aldrig riktade sig mot någon som person. Att han inte sällan mötte motstånd, berodde i hög grad på den sanningslidelse som präglade honom. Han höll sig till saken på ett så övertygande sätt, att det var svårt att gendriva hans intellektuellt bländande analys och framgångsrikt stå fast vid sina teser. Detta ledde inte så sällan till att han utsattes för personargument (*argumenta ad hominem*).

Men självklart gick han också emot mycket av den västerländska, värdemässiga utvecklingen. Det var med stor sorg som han såg hur många i den katolska kristenheten började kompromissa med tidsandan, vars yttersta syfte tycks vara att ifrågasätta det som traditionellt har uppfattats som den gudomliga skapelseordningen.

Ratzinger tillhörde dem i kyrkans ledning – kanske ett fåtal – som gick sin egen väg utan att alliera sig med andra. Inför påvevalet 2005 intrigerade den så kallade St. Gallenguppen

för att förhindra valet av honom till Petri efterträdare. Det lyckades inte den gången, men den skulle komma att genomföra en mera framgångsrik kampanj.

Det första framträdandet som påve var ett tydligt vittnesbörd om hans kanske främsta egenskap, ödmjukheten. Hans självkaraktäristik, *un semplice e humile lavoratore nella vigna del Signore* (en enkel och ödmjuk tjänare i Herrens vingård) bar så uppenbart äkthetens kännetecken, när den beledsagades av ett naturligt leende och en blick från de klara ögonen som nästan utstrålade ett barns oförfälskade glädje. För en del tycktes Benedikt har förvandlats, men nu syntes det i själva verket vem han verkligen var.

Benedikts fromhet var starkt Jesuscentrerad. Det visade inte minst de böcker om Jesus som han fullbordade som påve, dock utan att återropa sin auktoritet. De ord som enligt uppgift var hans sista, "Jesus jag älskar dig" bär syn för sägen.

Benedikt tvingades flera gånger be om förlåtelse för de misstag både andra och han själv ansåg att han begått. Men detta "tvång" var för honom snarast en förmån som han genom sin Herre hade tillgång till, väl medveten om sin egen ofullkomlighet.

Tre encyklikor såg dagens ljus, *Deus caritas est* (Gud är kärleken, 2005), *Spei salvi* (I hoppet är vi frälsta, 2007) och *Caritas in veritate* (Kärlek i sanning, 2009). De är utsökta exempel på det bästa i hans teologi och på hans sätt att söka sig fram till en förståelse. I den första visar han, trogen principen att nåden inte upphäver utan fullkomnar naturen, hur det inte, likt Anders Nygren, går att göra en strikt distinktion mellan begreppen *eros* och *agape*. Den andra innehåller bland annat en ingående analys av ett berömt ställe i Hebreerbrevet (11:1), där tro förbinds med hopp. Tron är, enligt Benedikt, en kunskap om, ett bevis på, det vi hoppas och har alltså kognitiv innebörd. I den tredje hävdar han att både kärlek och sanning är viktiga, när man ska ta itu med världens ekonomiska och sociala problem. Den ger ett klart uttryck för de två principer som han satte högst och som alltid bildar en enhet i hans teologiska tänkande.

Det kunde visserligen vara lätt för den som under många år i tal, skrift och audienser har följt Benedikt att idealisera. Men den faran behöver man inte oroa sig för, då hans ord och handlingar talade ett språk som speglar den sanning han ville och även kunde framföra.

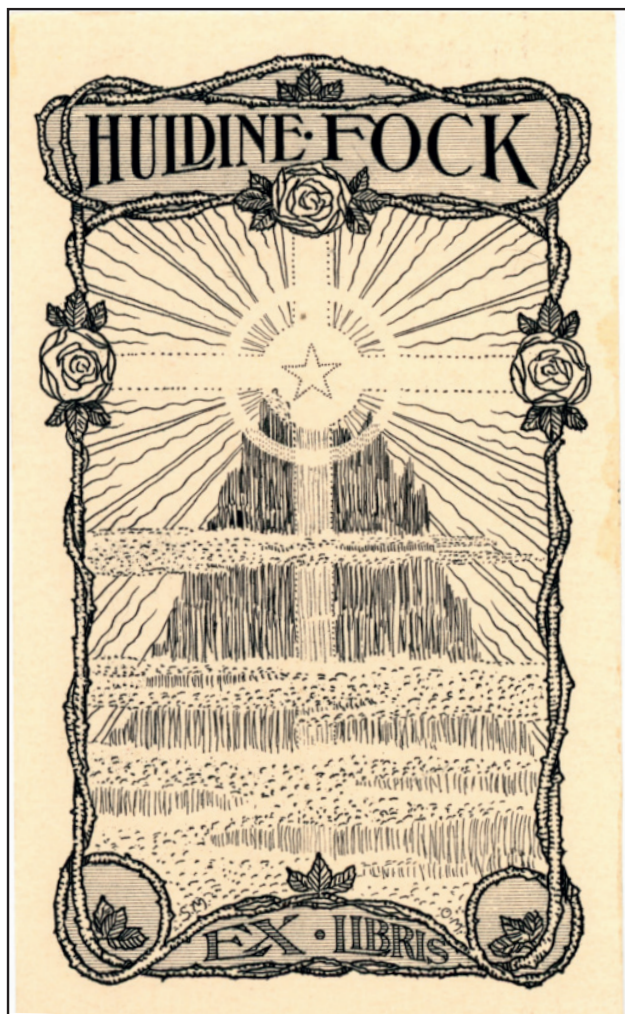
Den karismatiska Johannes Paulus kom man för att se, Benedikt för lyssna till. Han tal vid onsdagsaudienserna utformades ofta som välformulerade teologiska miniföredrag. Den initierade litteraturhistorikern Göran Hägg sa om Benedikts predikan vid Johannes Paulus II:s begravning på Peterplatsen, att det var det bästa tal som hållits i staden sedan Savonarolas på 1400-talet.

Genom att abdikera tog Benedikt ett lika modigt som självständigt beslut, som katolska kyrkan länge har att fundera över.

Många är vi som visade Benedikt stor kärlek, inte minst alla hans elever. Hans hängivenhet för Kristi sak kunde inte undgå att väcka gensvar. Förr eller senare kommer denne påve att helgonförklaras. Få torde då bättre ha förtjänat den äran.

Karl-Erik Tysk

Huldine Fock, Edelweissförbundet och hennes *ex libris*

Edelweissförbundet framträder närmast som en familjeangelägenhet. Efter Huldine Focks död efterträddes hon av sin dotter Elsa (1883-1932), som emellertid dog hastigt. Efterträdare blev då Elsas syster, Mary von Rosen (1886-1967), gift med upptäcktsresanden Eric von Rosen (1879-1948). Mary var också Moder superior i den svenskkyrkliga ordenssamanslutningen Societas Sanctæ Birgittæ (SSB). Det var Mary von Rosen som förmådde Gustaf Aulén att inviga kapellet, och som ordnade så att där regelbundet firades svenskkyrklig mässa. Efter Mary von Rosens död valdes som Moder superior i SSB Ingrid af Ekenstam (1918-2000), som också efterträdde henne som ledare av Edelweissförbundet.

Det finns fortsatt en koppling mellan familjen von Rosen och Edelweissförbundet genom Marys barnbarn, fotografen och konstnärinnan Monica von Rosen Nestler (f. 1943), som i Berlin förvarar förbundets arkiv.

För en tid sedan fann jag Huldine Focks *ex libris*. Inom Edelweiss-kretsen var blommor viktiga. Edelweissblomman, naturligtvis, men också För-gät-mig-*ej* liksom rosor. Edelweissblomman är naturligtvis symboliskt vald eftersom den växer högt upp på alptopparna. Så pryds också Huldine Focks *ex libris* av ett slags vishetens stjärna, som högt ovan strålar, till vilken, får man förmoda, hennes längtan står.

Nertill finns fyra bokstäver, som måhända avslöjar upphovsmannen: till vänster SM och till höger OM. Om någon läsare av cirkuläret kan identifiera konstnären vore det intressant.

Huldine Fock var gift med Carl Fock (1854-1938), som tillhörde den friherrliga ätten Fock nr 304. De fick fem döttrar – Fanny, Elsa, Mary, Carin och Lily – som alla på olika sätt engagerade sig i Edelweissförbundet.

Markus Hagberg

Av olika anledningar har jag kommit att intressera mig för Edelweissförbundet. I detta samfund odlades ett slags kristen spiritism, där förankringen i den kristna trons huvudfära varierade högst väsentligt bland medlemmarna. Förbundet hade grundats 1890 av Irlands-svenskan Huldine Beamish (1836-1892), som hade närmat sig spiritualismen, med en föreställning om att riktningen utgjorde Kristi verkliga efterföljare, och som sådana kunde de ta emot budskap omedelbart från de högsta andliga sfärerna. Bland annat ägnade man sig åt s.k. automatisk skrift. En kortare period var Hilma af Klint (1862-1944), den numera så i ropet, medlem. Efter ett kort medlemskap bröt sig hon och några ytterligare medlemmar loss och bildade det religiösa konstnärssammanhanget De fem.

Efter grundarens död efterträddes hon av dottern Huldine Fock (1859-1931), som, liksom modern, har gett ut flera skrifter, bland annat *Länkar i sanningens kedja af Ljusets tjänare* – ett, får man säga, veritabelt svammel! Huldine Fock intog i flera skrifter en kyrkokritisk hållning.

Under denna tid tillkom flera samlingslokaler, bland annat den på Grev Turegatan 68 i Stockholm. Lokalen kom senare att invigas som kristet gudstjänstrum av biskopen i Strängnäs, Gustaf Aulén (1879-1977). Huldine Focks dotter Carin (1888-1931) gifte sig senare med Hermann Göring (1893-1946), och vid Carins död stod hon lik i just kapellet på Grev Turegatan.

Biskop Brynolf. Broderi på mässhake, katolska församlingen i Skövde.

Härnösands stifts herdaminne 100 år

Det litterära bruket att nedteckna döda prästers liv i minnesteckningar i samband med prästmöten är gammalt. I Skara stift har vi en obruten serie sedan 1889. Likaså är det med de särskilt för stiftens utgivna herdaminnena.

Herdaminen är idag ganska dyrbara och sökta samlarobjekt då de förmedlar mycket personhistoria och därmed värdefulla inte minst för släktforskare.

När man läser vad de gamla minnestecknarna skriver om sina döda kollegor så är det slående vilken mängd uppgifter som nedtecknarna har tagit fram för varje präst. De rent formella uppgifterna fanns självfallet att hitta i Domkapitlets arkiv men de direkta personuppgifterna fick hämtas inom familjen eller bland kollegor. Det är inte alltid en överslätande kollegial teckning som presenteras för läsaren. Snarare låter många hävdatecknare den bittra sanningen tala. Ibland kunde risken för detta sanningssägande resultera i att vissa sterbhus undanbad sig minnesteckning vid prästmötet. När man idag läser Herdaminnena är det ändå tacksamt att även de mindre lysande egenskaperna kommer fram och gör bilden och personsteckningen hel.

Herdaminen från olika stift

Från alla våra stift finns sådana utgivna och idag pågår arbetet med att fullborda de olika serierna. Karlstads stifts utkom 2007 genom Harry Nyberg med en ny del (6) efter Edestams Herdaminne. Uppsala stift ger kontinuerligt ut delar i sitt herdaminnesarbete. Göteborgs stift har utkommit med en del år 2019 (del 4). I Västerås stift arbetas det på en ny herdaminnesutgåva och för Visby har Sven-Erik Pernler arbetat fram ett nästan klart herdaminne. Lunds stift har utgivit en lång serie med olika delar och denna serie kröntes med nr. 15 *Från pastoratsreglering till församlingssammanslagningar* 2016 och med Owe Samuelsson som författare.

Äldst bland herdaminnesutgåvorna är från Strängnäs stifts och utgavs av Nils Aurelius 1785. Denna del behandlar Södermanland. En komplettering utgavs 1817 av J. E. Follén och omfattade "Neriket". Ytterligare några exempel på tryckta herdaminnen. Göteborgs utgavs av S. P. Bexell & J. G. Bexell 1835, Kalmarstiftets genom N. I. Löfgren & A. Ahlqvist 1836-41. J. E. Fant & A. Th. Låstbom utgav *Uppsala ärkestifts herdaminne* 1842-45. Västerås stifts akter utkom genom Joh. Fr. Muncktell 1843-46. Linköping fick sitt första herdaminne genom Joh. Is. Hähl 1846-47 och Lunds stift genom S. Cavallin 1854, Visbys minnen tecknades av O. W. Lemke 1868. J. Hammarin utgav 1846-48 *Carlstads Stifts Herdaminne* I-III. Skara stifts äldsta herdaminne utgavs av J. Warholm år 1871 och därefter utgavs Härnösands herdaminne genom J. Fr. Biberberg 1871. Tidigare hade *Minne af Presterskapet i Lappmarks-Församlingarne inom Hernösands stift* - utgivits genom Isak Grape.

Leonard Bygdén utgav 1923-26 Hernösands stifts herdaminne I-IV. Ett supplementband till herdaminnets utkom 2004.

Stockholms stads herdaminne utgavs 1951 genom Gunnar Hellström.

Härnösands herdaminne

Det är alltså i år 100 år sedan Leonard Bygdén påbörjade utgivningen av sitt stora verk Hernösands stifts herdaminne. I del I återfinns minnesteckningarna över biskoparna som går

fram till biskop Ernst Frithiof Lönegren. 1904 hade Luleå stift avskilts från Härnösand. Martin Johansson kom att bli den siste biskopen över det stora stiftet som var lika stort som halva Sverige.

Västgöten Anders Fredrik Beckman (1812-1894) utnämndes till biskop i Härnösand 1864 för att sedan 1875 bli biskop i Skara stift. Han var alltså biskop i 30 år.

Tre generationer kyrkoherdar i Gällivare

Några personer som är intressanta att läsa om är tre generationer av präster i Gällivare som kommer från samma familj. Den förste Johan Björkman blev efter olika turer skolmästare vid lappskolan 1756 och kyrkoherde i Gällivare 1757. Han var född 1715 och avled 1788. Hans son Johan (II) Björkman fick fullmakt på pastoratet 1789 och tillträdde året därpå. Han var född 1749 och avled 1824. Vid visitationerna 1781 och 1789 begärde samerna att få honom till efterträdare åt fadern. Trots att inte församlingens samer hade rösträtt i valfrågan blev deras begäran godtagen.

Hans son Johan (III) Björkman blev pastor i Gällivare 1825 och tillträdde 1827. Han var född 1782 och avled 1870, nära 88 år. Det betyder att han och hans far och farfar innehaft pastoratet i över 100 år. "Tämligen avstängd från den övriga världen levde han här, och denna isolering blev honom icke till bättnad", skrev minnestecknaren.

Johnny Hagberg

Intervju med Susanne Tienken om forskningen kring Maria Euphrosyne och bönboken

År 1681 utgavs en omfattande bönbok anonymt i Stockholm. Även om det inte står angivet vem som låtit ge ut boken var det inte någon större hemlighet för samtiden. Maria Euphrosyne, prinsessa av Sverige och maka till greven Magnus Gabriel De la Gardie är kvinnan bakom utgivningen. Andaktsboken kom ut samma år som paret fick lämna Läckö slott.

Bönboken finns idag bevarad i ett fåtal exemplar, varav tre på Kungliga biblioteket i Stockholm. Maria Euphrosyne hade genom sin far, pfalzgreven Johann Casimir von Pfalz-Zweibrücken, en naturlig relation till det tyska språket. Den tyska lutherska protestantismen påverkade det andliga livet i Sverige starkt. Dessutom var en viktig nyckelfigur vid hovet, änkedrottningen Hedwig Eleonora, tyskspråkig. Det finns därför flera anledningar till varför hela bönboken är på tyska. Den består av två delar på sammanlagt cirka 1650 sidor i frakturstil. Innehållet utgörs av en samling bibliska texter, psalmer, böner inför dagen och större högtider och innehåller även tröstsånger för livets svåra stunder. På Stiftshistoriska sällskapets uppdrag har boken scannats in vid Kungliga biblioteket och blir på så sätt tillgänglig för forskningen digitalt.

Ett internationellt forskningsprojekt pågår nu för att beskriva boken, de andliga strömningar som har påverkat innehållet och ge en bild av Maria Euphrosynes liv och tidevarv. Efter ett visst avbräck under pandemin, då möjligheterna att utforska arkiv var begränsad är projektet åter i full gång. I redaktionen ingår utöver Johnny Hagberg också professor Otfried Czaika, som tidigare författat flera böcker på vårt förlag och docent Susanne Tienken, som är en ny men redan uppskattad samarbetspartner för oss. Susanne är verksam vid tyska avdelningen vid Stockholms universitet och ansvarar bland annat för den skrivarkonferens som planeras i augusti. Hon kommer också själv att bidra med artiklar.

«En av 1600-talets mest förbisedda adelsdamer»

Om Magnus Gabriel har det skrivits spaltmeter men litteraturen om Maria Euphrosyne är mer sparsam, trots att hon hade ett spännande liv och en hög ställning nära kungamakten under tre regenter; som studiekamrat till drottning Kristina, som syster till Karl X och som faster till Karl XI. Hennes roll blev stundtals att medla mellan kungamakten och greven. Susanne beskriver henne som en av 1600-talets mest förbisedda adelsdamer.

- Maria Euphrosyne har tidigare framför allt beskrivits i relation till sin make, Magnus Gabriel De la Gardie. Mycket bygger dessutom på hennes egen levnadsbeskrivning som hon författade på svenska 1682. Jag har tidigare skrivit om hennes tillskrifter i stamböcker, om likpredikningar över hennes barn samt om hennes andaktsbok «Himmelisches Manna», säger Susanne Tienken.

Äldre information om Maria Euphrosyne finns i Elgenstiernas ättetavlor och i Svenskt biografiskt lexikon. På nyare tid har hon omnämnts i *The History of Nordic Women's Literature*. Svante Norrhem har lyft fram hennes betydelse som «kvinna vid maktens sida».

Hur känns det att Marias Euphrosyne nu uppmärksammas i forskningen?

- Fantastiskt, så klart. Hennes ansikte är så välkänt genom Munnichhovens ikoniska målning som visar Maria Euphrosyne stående på en podest som Magnus Gabriel bara nuddar med klacken. Trots att just den här målningen är en av den mest kända från stormaktstiden känner få till hennes namn. Vi hoppas att vårt arbete inspirerar fler forskare i Sverige att ta sig an denna spännande personlighet, säger Susanne.

Boken behandlar olika biografiska aspekter från hennes ungdom fram till hennes död. Hennes bakgrund och utbildning och olika alternativ för giftermål beskrivs, likaså barnens död och hennes egen begravning. Volymen kommer även att innehålla bidrag som beskriver religiösa och musikaliska strömningar under hennes levnadstid för att förstå hennes levnads-kontext bättre.

- Boken beskriver också ingående andaktsboken «Der geistlich-hungerigen Seelen himmelisches Manna» och en hittills totalt okänd föregångare som jag lyckats identifiera som sådan på Kungliga biblioteket i Stockholm och på Uppsala universitetsbibliotek, tillägger Susanne.

Vid sidan av redaktörerna är det åtta forskare som bidrar med olika kompetenser för att ge en bred förståelse av Maria Euphrosyne, hennes andaktsböcker och hennes tid.

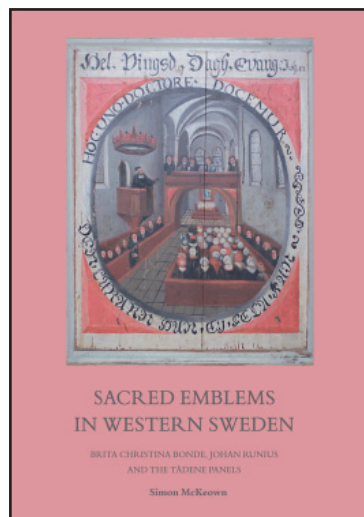
- Vi har lyckats rekrytera en av Sveriges främsta experter på andlig litteratur, Valborg Lindgärde, samt en musikhistoriker som är specialiserad på 1600-talet, Maria Schildt. Professor em Bo Andersson bidrar med sin forskning om tyska i Sverige och skrivande kvinnor under stormaktstiden. Vidare är vi väldigt glada över internationella bidrag från bl a historikern Andreas Kappelmayer, kyrkohistorikern Heinrich Holze och konsthistorikern Simon McKeown.

På bokdiskarna om ett år

Redaktionen har fått in flera första utkast till artiklar. Arbetet fortskrider väl och med stor entusiasm. I slutet av juni ska alla ha lämnat sina bidrag till redaktörerna och i augusti samlas forskarna under en dag vid Stockholms universitet för att diskutera varandras bidrag. Efter det sker en sista bearbetning. Tack vare medel från Åke Winbergs stiftelse kommer Susanne att kunna frigöra tid för att arbeta koncentrerat med antologin under hösten.

- Vi räknar med att boken kommer ut under första halvan av 2024, avslutar Susanne.

Simon McKeown utsedd till ordförande i internationella sällskapet för emblemstudier

I somras hölls en internationell konferens för sällskapet för emblemstudier vid universitetet i Coimbra i Portugal. Där deltog den engelske konsthistorikern Simon McKeown, som var aktuell med boken om Tådene kyrkas emblem för något år sedan. Uppsatsen om Tådene blev också hans bidrag till mötet.

- Det var trevligt att berätta för folk längst i söder i Europa om den här kyrkan i norr, säger Simon.

På Coimbra-konferensen valdes Simon till ordförande för det internationella emblemsällskapet.

- Det var en verklig ära och överraskning. Mitt huvudansvar i uppdraget är att övervaka arrangemangen för nästa konferens, som kommer att hållas vid universitetet i Wien 2025, förtydligar Simon.

Simon arbetar just nu med en bok om Läckö slotts emblem och övriga målningar och medverkar även i forskningsprojektet om Maria Euphrosynes bönbok.

Insamling till barockorgeln i Varnhem fortsätter

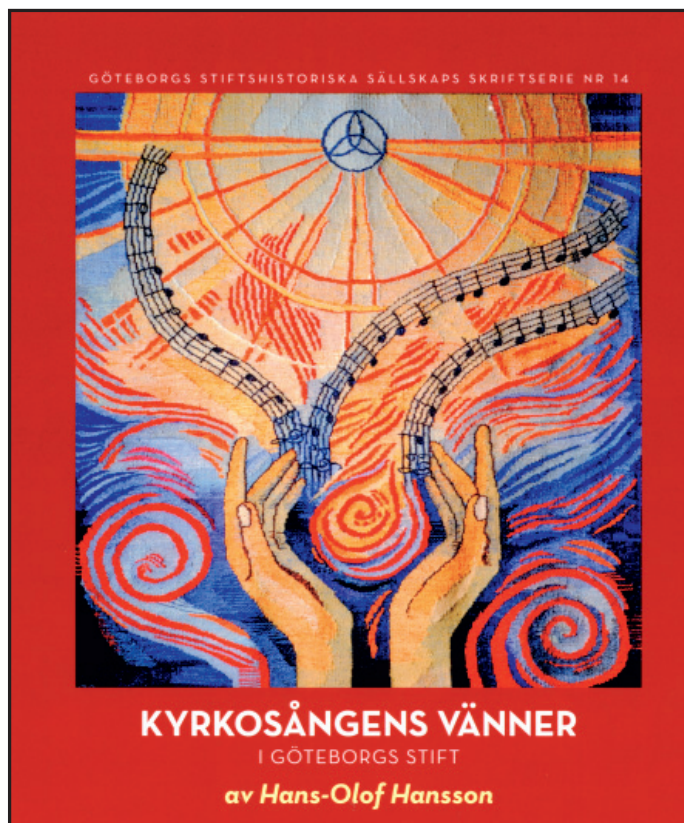

**INSAMLING
2022-2024**

SWISH
Skara pastorat: 123 375 55
43 (märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO
Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem")

Kyrkosångens vänner i Göteborgs stift

Domprost emeritus Hans-Olof Hansson har utkommit med boken *Kyrkosångens vänner i Göteborgs stift*. Den ingår som nr 14 i Göteborgs stiftshistoriska sällskaps skriftserie och omfattar 96 s. I boken redogör författaren för den rörelse inom Svenska kyrkan som, förutom musikaliskt och liturgiskt, också ekumeniskt inspirerat och utvecklat kyrkosången och kyrkomusiken.

Allt började i Härlunda utanför Skara med en samling för yngre präster 1887. Det var kyrkoherde O. Elfman som föreslog att sångkunniga präster borde bilda en sammanslutning för utövande av körsång. Följande år träffades man till en första övning. Komministern i Härlunda Gustaf T. Lundblad valdes till dirigent och förblev så under de närmaste 25 åren. Namnet Kyrkosångens Vänner antogs 1889 i samband med prästmötet i Skara detta år. Kören gjorde här sitt första framträdande.

Göteborgs Stiftskrets av Kyrkosångens Vänner bildades 1903 och också här i samband med prästmöte. Initiativtagare var komministern Gustaf E. Franck. Föreningen är efter 119 år fortfarande aktiv.

I boken beskrivs grunden och tecknas historien körsången i gudstjänsten. Man kan säga att körsång var en reaktion mot 1811 års Kyrkohandbok. I Handboken av 1894 börjar en försiktig restauration av en festligare gudstjänst. I musikbilagan till Kyrkohandboken av 1894 (1897) är det första gången som det nämns att körsång kan förekomma som gudstjänstmoment i högmässan. På den vägen är det.

I boken berättas också om de namnkunniga personer som betytt mycket för utvecklingen av Kyrkosångens vänner.

Johnny Hagberg

Välkomna till orgeldag i Varnhem

lördag 13 maj

Arbetet med en ny orgel i Varnhems klosterkyrka fortsätter. Du är varmt välkommen att höra mer om projektet denna dag.

Samling i kyrkan 10.00 – avslutning ca 13.00

Bildhuggarna berättar och visar prov på sitt arbete. Vi får se orgelfasadens största figur kung David som spelar på sin harpa liksom de två vapensköldarna för greveparet. Även besökare får prova på bildhuggeri.

Insamlingsgruppen berättar om sitt arbete och vi får lyssna på vacker orgelmusik m.m.

Kaffe, thé, dricka och lite tilltugg finns tillgängligt under dagen liksom möjlighet att inhandla vackra, dekorativa och uppsatta pipor från den gamla orgeln.

Från vaggan till graven, ett liv i nåd och onåd

Den italienske diplomaten Lorenzo Magalotti beskrev Magnus Gabriel De la Gardie på följande vis: Han är säkerligen den vackraste mannen i världen, med ett livligt snille och en naturlig vältalighet. Han talar latin, italienska, franska, tyska och holländska, och är synnerligen välunderrättad om Europas politiska förhållanden. Men han är, den sämste hushållare och den störste slösare i världen.

Magnus var född 15/10 1622 i Reval i Tallinn

Han fick tidigt en god uppfostran och ägnade sig åt omfattande studier. Redan som 13 åring studerade han i Uppsala och höll där i Gustavianum i maj 1635 ett tal där han förklarade att studier var det enda riktiga i livet, "att leva bland lärda är det högsta liv".

1646 sände Drottning Kristina sin gunstling Magnus Gabriel som ledare för en enorm ambassad till Frankrike. Trehundra personer ingick i sällskapet. Allt togs med från Sverige i fyra fartyg, hela tolv karosser. Både samtid och eftervärld har fällt hårda omdömen om drottningens och Magnus slösaktighet. Man kan dock anse att med den resan kom den franska kulturen på allvar in i Sverige.

I far och farfars fotspår som militär

Greve Magnus intresse stod till krigarbanan. Han ville följa i

fotspåren av sin far och farfar som båda varit framgångsrika i fält och gjort framstående militära karriärer. Kristina gav honom möjligheten, hon utsåg honom till general och skickade honom 1648 till Tyskland där han sen följde sin blivande sväger, senare Karl den X Gustaf, på tåget till Prag.

1647 gifte sig Magnus med pfalzgrevinnan den 19 åriga Maria Eufrosyne. Drottning Kristinas kusin. Bröllopet som varade i 5 dagar bekostades av Drottning Kristina. Grevinnan får bl.a. Höjentorps kungsgård med underliggande gårdar som gåva av drottningen.

Paret fick 11 barn varav 8 dog späda. Endast 3 blev vuxna och sonen Gustaf Adolf dog barnlös 1695.

Greve Magnus får många uppdrag

Magnus utnämns till Riksråd, kort därefter assessor i Krigskollegium och krigsråd, häradshövding med domarrätt i Västergötland.

1648 tillträder han Arensburgs grevskap i Estland. Grevskapet bestod av 64 byar. Samma år påbörjas arbetena på Jakobsdals trädgårdar och många andra byggnadsprojekt startar.

1649 blir han general och Wrangels närmaste man i kriget i Tyskland. Det blir en framgång. Med många gods och förläningar som följd.

1649 återvänder Magnus Gabriel till Riga som Generalguvernör över Livland.

Där stannade han inte länge. Nu blir han president i Kammarkollegiet, lagman i Västergötland och Dalsland, får nya gods och fastigheter, tomter på Basieholmen och Södermalm. 24 hemman i Närke och Västergötland, gods i Illmola i Finland med 151 hemman. Etc. etc.

Framgången får nu ses vara ett faktum.

Greve Magnus skänker silvertronen till drottningen

1650 är han med vid drottning Kristinas kröning. Till detta skådespel lät greven göra en silvertron som han skänkte drottningen. Silvertronen finns alltjämt att beskåda i Rikssalen på slottet.

1651 utnämndes Magnus till Riksmarskalk och 1652 till Riksskattmästare. En utnämning som man kanske kan diskutera eftersom det var han som beskylldes för hovets slöseri och hämningslösa festliv.

I ogunst hos Kristina

I december 1653 kom vändningen. Han anklagas av Drottningen för att ha förtalat några utländska rivaler om hennes gunst. Hon tar sin hand ifrån honom. Han avsätts och förlorar då många gods och gårdar.

Greve Magnus blir återinsatt

Efter det att drottning Kristina abdikerar 1654 utnämns han av Karl X till kansler för Uppsala universitet. Han återinsätts som Riksskattmästare.

1655 blir han åter Generalguvernör över Livland och kungens ställföreträdare i ledningen för krigsväsendet i Östersjöprovinserna.

1660 när Kungen dör utser han på sin dödsbädd Greve Magnus till Rikskansler i förmyndarregeringen för den omyndige 4 årige Karl XI.

1666 gör Magnus Gabriel De la Gardie en stor insats för svensk historia. Han tar då initiativet till att inrätta antikvitetskollegiet.

De la Gardie ritade också själv mängder av skisser och förslag till om- till- och nybyggnader på sina slott, herresäten, trädgårdar, djurgårdar, ladugårdar, hospital, kyrkor eller andra byggnader och inredningar där han också bistod med pengar.

1672 blir Karl XI myndig och övertar själv regeringen. Tiden runt trontillträdet räknas som barockens höjdpunkt i Europa.

Reduktionen drabbar De la Gardie

Kungen var nu förbittrad över det sätt som förmyndarregeringen skött rikets finanser och krigsmakt. Nu börjar makten gå Greven ur händerna.

Den 28 aug 1677 besegras han av en överlägsen dansk här vid Uddevalla. I december befrias kanslern från sitt militära uppdrag.

1680 då reduktionen inleds skils han formellt från kansliet. Han utnämns då till Riksdrots, chef för rättsväsendet och statens kansli.

1681 dras Läckö in till kronan.

Två år senare fick han lämna alla ämbeten utom uppdraget som Riksdrots och kansler för Uppsala universitet.

Politikern Magnus Gabriel De la Gardie var vid denna tidpunkt slut.

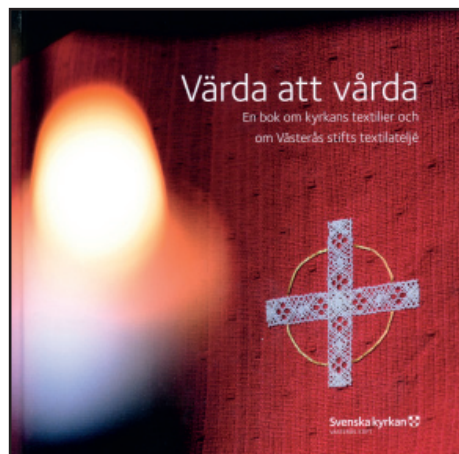
Hans sista år gick åt att försöka hålla de växande ekonomiska problemen och svårigheter på någotsånär avstånd. Han tvingades dra sig tillbaka till det enda återstående av sina gods till Venngarn.

Det finns en ögonblicksbild från denna tid strax före hans död. De la Gardie promenerar i Venngarns sköna trädgård läsande en andaktsbok av Cypranius. När han såg sin maka nalkas vek han bladet vid Cypranius dödsbön och sade med ett leende: *Madam, kan Ni inte välja en annan tid för Er promenad, Ni drar mina tankar från döden.*

26/4 1686 dör Magnus Gabriel De la Gardie. Begravning sker i Riddarholmskyrkan 26/9 samma år och gravläggning senare i Varnhem. Greve Magnus Gabriel blev knappt 64 år gammal.

Robert Lorentzon

**Föredrag vid De la Gardiekväll i Varnhems klosterkyrka
13/10 2022**

Med början under slutet av 1800-talet och fortsättningsvis under 1900-talet har Svenska kyrkan förändrats i ett flertal bemärkelser. En är hennes bruk av paramenta och liturgisk skrud. Successivt från 1700-talet och framåt avlades denna, kanske aldrig helt, men till stor del. Kaftan och svart kappa blev på många håll prästens normala utstyrsel i gudstjänsten och i övrigt förekom inga direkta utsmyckningar av kyrkorummet. Periodvis ansågs sådant vara rester av medeltida, katolsk vidskepelse, och när skruden skulle återinföras, ja då var den katolska faran omfattande. Nu omfattade den alla former av förskönande inslag, också stearinljus.

Utvecklingen gick förnyelsens väg, och när proppen så att säga gick ur motståndet, då formligen exploderade nyanskaffningen av liturgiska kläder och paramenta. Under en relativt kort tid nyinköpte och kompletterade de flesta svenskkyrkliga församlingar sin liturgiska utrustning. Inte sällan var det syföreningarna som var drivande. Ibland var det enskilda donatorer. Offervilligheten har varit betydande.

Allt detta, både det äldre textila arvet liksom det nyanskaffade, ska värdas. De kyrkliga textilierna är en väsentlig del i det kyrkliga kulturarvet.

Västerås stift har gett ut boken *Värda att värda*, som handlar om kyrkliga textilier men mer specifikt om den textilteljé som etablerades för stiftets räkning 1969. Viktiga för ateljéns tillkomst var biskopinnan Viveca Silén och domkyrkoklockaren Inga Wallén. 1989 anställdes Berit Lundqvist som stiftskonsulent med inriktning på kyrkliga textilier. I ateljén har det både skapats och renoverats kyrkliga textilier. Boken är rikt illustrerad och det ges många exempel på produktion. Ett kapitel berättar om och beskriver Västerås stifts olika biskopskåpor.

En ytterligare verksamhet som tillkommit för ateljén är produktionen av "Leksacer", barnaltarskåp med kyrkliga textilier för barn. "Leksacer" är en lek med namnet på registret över kyrkliga föremål och textilier, "Sacer". Vid utgången av 2022 hade ateljén levererat 65 skåp till olika kyrkor. Nu har, heter det, "barnen fått en plats i kyrkorummet". Någon annan kan se detta som ytterligare ett utslag av den tilltagande infantiliseringen i Svenska kyrkan.

I ett avslutande kapitel får Berit Lundqvist frågan vad ateljén betytt för Västerås stift och det textila kulturarvet. Hon menar att "frågan om våra textilier kommit närmare församlingen", och att mycket av rådgivningen har skett på plats. Det är inte svårt att se hur detta måste ha varit en stor tillgång för församlingarna.

Markus Hagberg

Pelle Söderbäck: *Värda att värda. En bok om kyrkans textilier och om Västerås stifts textilteljé*. Svenska kyrkan Västerås stift, Västerås 2002, 114 sidor.

Minnen av Matilda och Paul Nilsson i Sjogerstad

Sjogerstad prästgård

”Jag hade gått på hushållsskola på Drottning Victorias Vilohem, Solliden på Öland, 1935. På vilohemmet fick ensamma damer tillbringa tre veckor för rekreation. Det var samtidigt skola för tolv kökselever, flickor, som också bodde där, lagade mat, bakade och skötte om hushåll och vilohem. Det var en väldigt rolig och lärorik tid. Vi fick också träffa kungen, Gustav V, kronprinsen och doktor Munthe. De kom och hälsade på några gånger och vi blev också inbjudna till Solliden. Detta var en del i den utbildning som jag tänkte mig inför min framtid som prästfru.

Jag var förlovad med Eric Tange och vi planerade att gifta oss. Eric tjänstgjorde, som nyligen prästvigd, i flera olika pastorat runt om i Göteborgs stift. Jag ville tillbringa en tid i en prästfamilj, vara med, se och lära inför framtiden. Jag var uppvuxen i ett kristet hem, min far var kyrkvärd i Skepplanda kyrka, och jag tillbringade mycket tid i prästgården där. Men jag ville lära mig mer. I veckotidningen *Husmodern* fanns det annonser där familjer sökte flickor som hemhjälp mot fritt vivre. 1937, när jag var 21 år, svarade jag på en sådan annons där man till en prästgård sökte en sällskapsdam. Jag fick svar från fru Matilda Nilsson i Sjogerstad. Hon skrev och berättade att de var ett äldre par i sjuttioårsåldern och att hennes man var kyrkoherde och psalmförfattare. De var intresserade av att ta emot mig. Jag tackade naturligtvis ja, det verkade spännande.

Så var det dags att börja anställningen. Jag tog tåget till Sjogerstad. Fru Nilsson hade skrivit att jag skulle säga till konduktören att tåget skulle stanna där så att jag kunde stiga av vid den lilla stationen. När jag var framme stod det en äldre man på perrongen som visade sig vara Paul Nilsson. Han hälsade mig välkommen, själv var han på väg till Skövde. En pojke, som skötte om prästgårdens trädgård, var också där för att bära mina väskor. De hade ett fint hem. Prästgården var en röd byggnad med en vacker trädgård med mycket blommor (bild 4). Tre döttrar hade de som alla flyttat hemifrån när jag var där. En var prästfru i Stockholm. Den äldsta, Margareta, sjukgymnast, hade astma och var, som de sa, känslig för kalken i berget Billingen och hade därför problem med andningen när hon var hemma. Hon hängde ut genom fönstret hela nätterna för hon kunde inte andas. Men hon var så rolig och trevlig.

De anställda i prästgården var hembiträdet Edit som arbetade i köket, trädgårdsdrängen och så jag. Döttrarna hade tyckt att mamman inte skulle vara så ensam då maken ofta satt för sig själv och skrev och dessutom var hemifrån mycket i tjänsteärenden. Min roll blev att vara med tant Matilda, som jag kallade henne. Vi samtalade mycket, kläder skulle lappas och lagas, ibland spelade vi piano, många var de gäster som kom och hälsade på. Jag hjälpte också till i köket när det behövdes, dukade, diskade m.m. Vid måltiderna satt jag med vid matsalsbordet, medan Edit och drängen fick sitta i köket och äta. Det kändes litet underligt, men så var det på den tiden. Jag har foton från trädgården där vi bl.a. sitter vid en kopp kaffe, tant Matilda, farbror Paul i sin halmhatt, jag och en adjunkt (bild 2). Ett annat foto visar Edit och mig på trappan vid köksingången (bild 1). Jag minns att när man kom in i hallen fanns en tavla på kachelugnen där det stod: ”Genom gästvänlighet kan man, utan att veta om det, ha änglar till gäster.” Och gästvänliga var de verkligen. På vänster sida fanns en dörr in till Paul Nilssons arbetsrum och precis innanför dörren stod skrivbordet rätt ut mot rummet. Bakom stod en gungstol som följt honom hela hans liv och som var hans arbetsstol. I rummet fanns också en Emmasoffa med en filt. Rummet var fullt av fotografier och böcker, flera av dem hade han själv skrivit, bl.a. diktsamlingar, psalmboksförslag och predikosamlingar. Dörren var alltid stängd när han arbetade och man måste knacka för att få komma in, för: ”Antingen sover jag eller så diktar jag. Det kan se ut som om jag inte gör något - men du må tro jag tänker.” Och som jag uppfattade det, var hans tankar ständigt upptagna med diktandet.

Paul Nilsson var väldigt noggrann med tider. På morgonen kl. 8.30 knackade jag på hans dörr och kl. 9 kom han ner till frukosten. Han gick till sängs kl. 21. I hans sovrum fanns bara en säng, en stol och ett nattduksbord, arbetade gjorde han i sitt arbetsrum. Inga böcker fanns i sovrummet, inga papper, ingenting annat.

I sovrummet fanns det alltså inget papper att skriva på. Men en natt, berättade han, kom han på en text och var då tvungen att skriva ner den någonstans. Det blev på baksidan av ett bröstskört, nöden har ingen lag. Han bad en adjunkt, som han

Kaffebesök i prästgården

då hade hos sig, att lägga skörtet i ett kuvert och adressera det till organisten Ivar Widéen i Skara. Adjunkten cyklade till brevlådan och postade det. Efter några dagar fick Paul Nilsson tillbaka texten, nu musiksatt av Widéen.

Det blev många lärorika samtalsämnen vid matbordet. Så intressant att få vara med och se hur en författare och diktare arbetar. Han talade mycket om att han ville att alla skulle vara vänliga mot varandra, tro på Guds ord och sjunga till Hans ära. "Människorna har så kort tid att leva, men de vill bara sticka varandra", sa han.

Han berättade en gång om tillblivelsen av psalmen "Se, vi går upp till Jerusalem". Den blev till en lördag före fastlags-söndagen då han skulle skriva sin predikan. Han såg framför sig hur Jesus gick upp till Jerusalem med sina lärjungar. Från

början skrev han den i tre olika varianter, men alla hade samma början.

Han pratade också ofta om sitt diktande av vers nr 3, psalm 597. På ett ställe saknade han ett ord som passade in, han fick inte ihop den versen. Men han fick av någon tipset att använda ordet fyrbåk och det var han så tacksam för: "Låt ordets fyrbåk lysa klar, att ingen bland oss vilse far och lider skeppsbrott i sin tro, till evigt men för själens ro." En psalm för sjöfarande som han skrev 1914.

Han berättade också att han en gång sagt till Matilda att han tyckte att det var alldeles för litet av Guds ord i tidningarna och undrade om hon trodde att han skulle kunna skriva betraktelser och skicka in dem. Det tyckte Matilda visst att han kunde göra. Han började då med det och skrev varje vecka i flera decennier. Det var många tidningar som tog in hans "Sabbatstankar". Sitt stora intresse för musik fick man också höra talas om. Med stolthet berättade han om den stora kören i Levene med 300 medlemmar som han bildat. En gång kom Oscar II tillsammans med kejsar Wilhelm II med tåg för att jaga på Hunneberg. De åkte genom Håkantorp, gjorde ett stopp där och kören fick på perrongen sjunga för honom, hans följe och för alla dem som kommit för att få se kungen. En stor dag.

Under somrarna brukade familjen åka till Varberg, även så denna sommar när jag var där (jag var anställd under ett år). Egentligen skulle jag vara ledig då, men tant Matilda bad mig stanna kvar i prästgården och sköta om den medan de var borta. Och det gjorde jag så gärna, det var roligt och det kändes fint att de litade så på mig.

I Sjogerstads kyrka fanns kollektlåvar, men "påsar" var så gott som utslitna, så nya skulle införskaffas. En sömmerska kom med ett nytt tyg för att hjälpa till med detta. Medan hon satt och skissade och resonerade med tant Matilda om hur mönstret som skulle broderas på dem skulle se ut, tog jag också ett papper och började rita. Och tänka sig, de tyckte att det var så bra att de broderade mitt mönster på de nya håvarna. Jag hade den stora glädjen att få återse dem för några år sedan. Min dotter Gunilla bodde då i Varnhem och vi åkte till Sjogerstads kyrka, deltog i en gudstjänst och frågade kyrkvärden efteråt om kollektlåvarna möjligtvis fanns kvar. Och det gjorde de. Så roligt att få återse dem igen efter drygt 60 år (bild 3).

1940 gifte vi oss, Eric och jag, och jag fick börja min prästfrusysla i Hishult där Eric fått sin första fasta tjänst. Änkan efter företrädaren bodde fortfarande i prästgården. Som brukligt var hade prästänkan möjlighet att få bo kvar efter makens död, ett s.k. nådeår. Vi fick flytta in på övervåningen, ett mycket enkelt boende, ett litet kök med kamin och ett rum med en kakelugn. De var de enda värmekällorna och på dem fick jag också laga maten. Efter det har vi bott i prästgårdarna i Mollösund och på Dahle, i Morlanda församling. Jag har alltid trivts, funnit stor glädje i mina arbetsuppgifter och de fina minnena och lärdomarna från Sjogerstad har jag alltid burit med mig."

Berättat 1999 av Margit Tange (1916-2001) och förmedlat genom dottern Gunilla Tange.

Hedvig Knös psalmförfattare och domprostinna i Skara

I den långa raden av kvinnor gifta med en domprost i Skara finns en psalmförfattare. En av hennes psalmer sjungs än idag. Det handlar om Hedvig Knös (1735–1800) som var gift med den kanske främste av Skaras domprostar – den intellektuellt briljante Andreas Knös (1721–1799). Psalmen hon skrev och som fortfarande sjungs är ”När jag i tron min Jesus ser”. Den finns inte i Den svenska psalmboken, men den har funnits och den finns i olika frikyrkliga psalm- och sångböcker.

Psalmen

Hedvig Knös psalm har två 8-radiga verser. Den har bearbetats ett antal gånger. Första gången den publicerades var 1778 i Sions Nya Sånger:

När jag i trone Jesum ser
blir jag helt hjärtligt kär.
Och önskar aldrig något mer
än vara honom när.
Hans hand och fot, hans sidosår,
Hans hjärta för mig öppet står.
Där gömmer jag båd’ kropp och själ
och mår så hjärtligt väl.

Ack! Sötaste Immanuel,
behåll så evigt mig.
Till dess båd’ ande, liv och själ
får flytta hem till dig.
Där varken tvång ell’ uselhet
skall mig förta den salighet
att prisa dig för blod och nöd,
för marter, sår och död.

Ett exempel på de bearbetningar som gjorts i samband med att psalmen tryckts i olika alster är Samuel Gustafssons version från Segertoner 1930:

När jag i tron min Jesus ser
blir han mig hjärtligt kär.
Jag önskar då ej något mer
än vara honom när.
Hans hand och fot, hans sidosår,
Hans hjärta för mig öppet står.
Där gömmer jag båd’ kropp och själ
och mår så hjärtligt väl.

Ack, dyraste Emanuel,
behåll så evigt mig
Till dess båd’ ande, kropp och själ
få flytta hem till dig!
Där aldrig tvång och skröplighet
skall mig förta den salighet

att prisa dig för blod och nöd,
för marter, sår och död.

Idag finns Hedvig Knös psalm i Psalmer och sånger 1987, bl.a. i Ekumeniakyrkans psalmbok, i bearbetning av teol. dr. Harry Lindström:

När jag i tron min Jesus ser
blir han mig hjärtligt kär.
Jag önskar då ej något mer
än komma honom när.
För mig finns hälsa i hans sår,
för mig hans hjärta öppet står.
Åt honom jag min kropp och själ
förtroar i ve och väl.

Min Frälsare, Immanuel,
bevara evigt mig,
till dess min ande, kropp och själ
får flytta hem till dig.
Där aldrig synd och uselhet
berövar mig den salighet
att prisa dig för blod och nöd,
för plågor, sår och död.

Det är tydligt att den sår- och blodmystik, som var en verklighet för Hedvig Knös, har tonats ner för varje bearbetning. Bakgrunden till denna hennes fromhet var den herrnhutiska väckelsen. Även Emanuel Swedenborgs idéer hade påverkat henne. De diskuterades intensivt och hett vid denna tid, inte minst i Skara. Pappa till Emanuel var ju skarabiskopen Jesper Svedberg.

Andreas

Domprost och Hedvigs make var Andreas Knös. Om man ska tolka källorna rätt verkar Hedvig ha betytt mer och mer för Andreas andlighet allteftersom åren gick. De hade gift sig 1754, men vi vet inget om hur och när de lärde känna varandra. Kan det ha varit omkring den händelse som kallas för Andreas ”omvändelse”.

Andreas Knös hade kommit till Uppsala 1737. Han var intelligent och begåvad utöver det vanliga. Han blev snabbt känd som Uppsalas store ”wolffian”. Wolffianismen var över hela Europa en populär filosofi som hävdade människans förnuft och hennes moraliska plikt att göra världen god. All kunskap var rationell, sa Wolff, och skulle kunna bevisas med matematik, även teologin. Uppenbarelsen hade ingen plats. Känslorna svallade och diskussionerna var häftiga i Uppsala. I centrum fanns

Andreas Knös, ända tills det hände något. Vi vet inte exakt vad. Kanske var det motgångar i det akademiska.

Han övergav filosofin. Han for tillbaka till Skara, där han gått i skola, och blev 1747 prästvigd. Därefter fick han missiv som adjunkt hos sin far. Nu förkunnande han med kraft och inlevelse att sann kristendom vilar på den tro som kommer av en hjärtats förändring. Man kan inte släppa tanken om Hedvig möjligtvis fanns med i denna uppseendeväckande förändring. Hade de redan mötts? Eller möttes de tack vare hans förändrade sinnelag?

Hedvig

Hedvig var född adlig av släkten Wijnbladh. Hennes far Carl var bland mycket annat arkitekt och hennes mor hette Sophia Lovisa, född Ferber, en karlskronasläkt. De bodde på gården Risberga i Knivsta socken. Kanske kom Hedvigs intresse för den herrnhutiska väckelsen från moderns sida. Karlskrona fungerade genom sitt läge tidigt som en port för nya rörelser.

Väckelsen satte individen och hennes avgörelse i fokus. Herrnhutismen poängterade här det innerliga hjärteförhållandet, den nära identifikationen, till Jesus och till försoningen genom en sår- och blodsmystik. Det var sinnligt och innerligt. Det kunde ta sig uttryck som att man skulle ”gömma sig i Jesu sår”. Sådant hade påverkat Hedvig. Hon beskriver i sin psalm hur hon vill gömma sig i Jesu sidosår och då må så innerligt väl. Jesu hjärta stod öppet, och det tänkte hon mycket mer bokstavligt än vi gör idag.

Hedvig Knös skrev antagligen psalmen sedan familjen hade flyttat till Skara. Andreas hade blivit utnämnd till domprost 1771. Under 28 år var han och hustrun Hedvig domprostpar i Skara. Det är uppenbart att de under alla dessa år satte ett ordentligt avtryck i staden. Andreas Knös var en av tidens profiler, välkänd i hela landet för sin stora lärdom och sitt nit. Han stod på flera biskopsförslag, var aktuell vid professorstillsättningar, blev teol. doktor, var riksdagsman, satt i bibelkommissionen, var fadder till prinsar, med mera. Under denna tid kom en ny väckelsevåg med Swedenborgs skrifter och idéer. Att det attraherade Hedvigs fromhet kan man förstå.

Emanuel Swedenborg

Emanuel Swedenborg var uppfinnaren och vetenskapsmannen som efter ett andligt uppvaknande i 50-årsåldern även blev teolog, filosof, teosof, mystiker. Han menade då att Gud hade utvalt honom till att reformera kristendomen genom budskap som han fick i drömmar. I dem mötte han änglar, andar och avlidna. Han sa sig ha fri väg till himlen och helvetet och att kunna prata fritt med änglar och demoner. Det är klart att det satte fart på känslorna. Man var för eller emot Swedenborg.

Domprosten och hans fru i Skara anklagades av vissa för att vara ”swedenborgianer”. Vi vet att de aldrig öppet framträdde som det, men vi vet också att för domprosten var bibeltrohet intill bokstaven, kritik mot treenigheten och den klassiska försoningsläran samt en hård moralism bärande i hans tänkande och undervisning. Allt detta kände man igen från Swedenborg, och ”hans maka höll intresserad kontakt” med swedenborgarna (Olle Hellström). Det var kanske inte så underligt om domprosten och hans fru i Skara blev omdiskuterade.

Andliga samtal

Domprosten och domprostinnan samlade så gott som varje kväll (!) djäknar, präster och intresserade i sitt hem för bibelstudium och samtal i andliga frågor. De ville väcka sina medmänniskor till fördjupad tro, till ökad kunskap i bibelordet och till förändrad och förbättrad livsföring. Om Andreas Knös säger Ruben Josefsson att hans undervisning utmärktes av ”en entusiasm som är obeskrivlig”. För alla var det uppenbart att de båda stod för ett allvar och en fromhet som var helt äkta, gränsande till nitälskan.

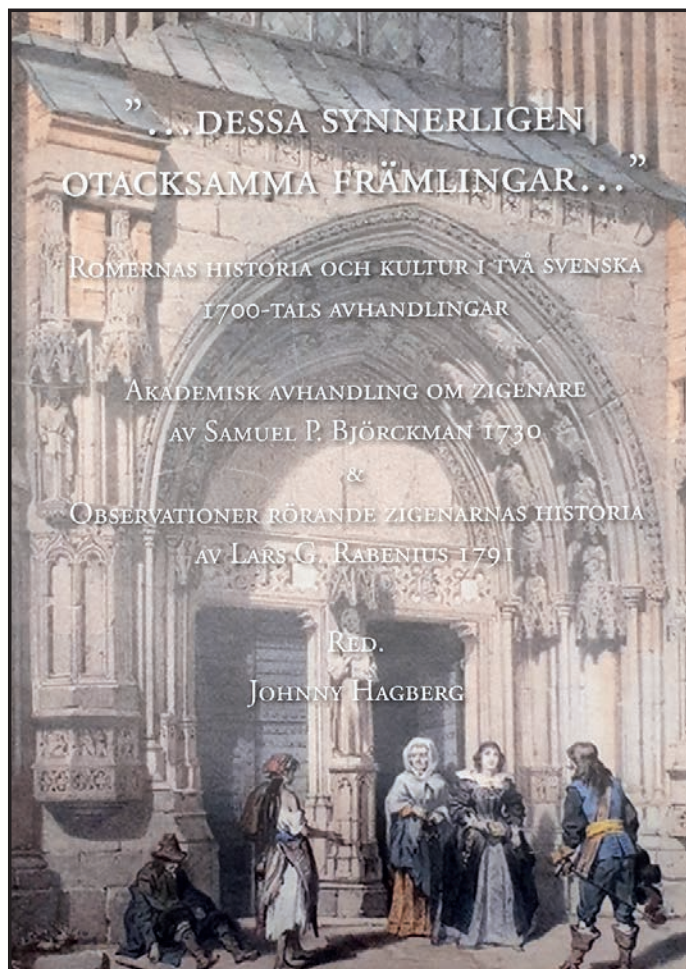
Familjen

I äktenskapet föddes fem barn: Olof, Lovisa, Carl Johan, Anders och Gustaf. Det var bara den yngste, Gustaf, som var född i Skara. Sonen Carl-Johan kom att bli domprost i Skara liksom sin far. Han utnämndes 1825. En dotter till Carl-Johan var gift med efterträdaren Jonas Torin. På samma gravsten på Skara gamla kyrkogård finns namnen på tre av stiftets domprostar. Det måste vara unikt. Dessutom var de släkt.

I släkten finns även en psalmförfattare som står för psalmen 113 (Det är en ros utsprungen) i 1986 års Svenska psalmbok, nämligen Thekla Knös. Hon är dotter till Gustaf, och hade alltså Hedvig som sin farmor.

Anders Alberius

Uppskattande ord kring vår utgivning av *Dessa synnerligen otacksamma främlingar*

Initiativtagaren till Det Romska Litterära Sällskapet*, Bagir Kwiek har publicerat ett uppskattande inlägg på nätverkets fb-sida kring vår utgivna bok *Dessa synnerligen otacksamma främlingar*.

Bagir har varit Kulturrådets läsambassadör och arbetar nu som projektledare för att inrätta ett romskt bibliotek inom ramen för Malmö stadsbibliotek. Han är initiativtagaren till den stora utställningen *Vi är romer* som producerades av Göteborgs stadsmuseum och visades mellan 2013-2015, men sedan blev den till en vandringsutställning som visades i olika delar av landet till och med 2019.

★

Om det är någon bok som borde finnas i varje bibliotek så är det denna! *Dessa synnerligen otacksamma främlingar*...

Denna bok är ett måste för alla seriösa forskare inom ämnet antiziganism eller dom som vill förstå antiziganismens historia.

Den går längre och djupare i förståelsen om ursprunget och orsaken till antiziganism än vad den vitboken som regeringen tog fram, vitboken som är mer ett testamente för vad som sker under ca 100 år av Sveriges antiziganistiska historia. medan denna bok visar historiens inställning till dessa "otacksamma främlingar" och hur den utvecklas via forskare, religiösa ledare och andra med auktoritet i Sverige och ledde till några de grymmaste handlingar man någonsin vidtagit mot Romerna i Sverige.

För mig som var en av initiativtagarna till utställningen "vi är romer" så önskar jag att boken fanns tidigare. Men är djupt tacksam till att den nu finns tillgänglig för alla den förklarar och upplyser hur inställningen till mitt folks utsatthet uppstod och hur de utvecklas genom tidig europeisk och svensk historia. För romer som berättar och föreläser om romernas historia är den ett ovärderligt komplement och den är ett otvivelaktigt bevis för hur viktig kunskap är i kampen mot antiziganism. Dessutom hjälper den här boken att besvara frågan om hur viktigt det är att ständigt vara på sin vakt med att försvara och utveckla demokratin och att absolut inte vara tyst inför attityder som är i strid med de mänskliga rättigheterna eller när man via retorik avhumaniserar människor som kommer från andra kulturer, deras religiösa trosuppfattningar eller andra rasistiska motiv. Boken har med sin blotta existens bidragit till att historien inte faller i glömska och den påminner mig om ett viktigt citat jag läste första gången vid ingången till Auschwitz förintelseläger "Den som inte känner till sin historia är dömd till att upprepa den."

Översättaren har med sin kunskap i bl.a. latin väckt till liv vår medvetenhet om hur antiziganism utvecklas genom århundraden och för detta är jag oändligt tacksam.

Läs och lär dig denna bok, den har inte så många sidor men den fyller dig med kunskap och medvetenhet. Som ni vet är Kunskap makt, och när du väl fått den kan ingen ta den ifrån dig.

Stort tack till författaren Johnny Strand och Quod bonum felix faustumque sit!

*Det Romska Litterära Sällskapet är ett slutet sällskap som arbetar främst för främjandet av romsk litteratur, media samt kulturella uttryck nationellt och internationellt.

Sällskapet består av människor som samtliga bidrar med sin kunskap för ett gemensamt mål och har skapats för att bevara och främja det materiella och immateriella romska kulturarvet.

Här finns författare, illustratörer, journalister, lingvister, akademiker, debattörer, konstnärer, jurister, samhällsvetare och andra sakkunniga inom fälten kultur, konst, film, media, utbildning och forskning. Det är personer från alla grupper ur den nationella minoriteten romer, samt deras vänner. Samtliga medlemmar arbetar för att främja alla sorters romsk litteratur, media samt forskning associerad till gruppen romer. Sällskapet utgår från lagen om nationella minoriteter, bland annat rätten till språk, kultur, identitet och rätten till inflytande i frågor som berör dem. Sällskapet är politiskt och religiöst obundet.

Boken finns fortfarande att köpa. Endast 50:-

Så var det då

Nedanstående text är författad av Bertil Bruce Han var född i Göteborg 1904 och prästvigdes i Skara 1930. Efter tjänst i Saleby, Väne-Åsaka domkyrkokomminister i Skara domkyrka, kyrkoherde i Norra Härene blev han slutligen kyrkoherde i Särestad 1962. Bruce avled 1992. För sina insatser för Finland under kriget erhöll han Finlands Vita Ros Orden. I denna artikel berättar han om sina tidiga år som präst.

"I skolen få se himmelen öppen och Guds änglar fara upp och fara ned över Människosonen". Biskop Hjalmar Danells röst ekade i den stora domkyrkan. Vi fem som skulle prästvigas lyssnade och hade svårt att fatta hela rikedomerna av dessa ord. Vi hade redan lärt känna, vilken värme och kärlek som fanns bakom orden. Vi hade haft förmånen att få vistas några dagar i den gästfria biskopsgården därute på Brunsbo och visste med vilket intresse och omsorg han omfattade de nya prästerna, när de nu skulle missiveras till olika församlingar i stiftet. Och så fick vi överlämnat till oss fullmakten handskrivnen med sirlig, högtidlig stil. Först efter prästvigningen fick vi veta vart vi skulle komma. Efter några veckor i Herrljunga pastorat skulle jag vara vice pastor i Saleby. Veckorna i Herrljunga gick fort, men jag hann ändå med att predika i alla kyrkor. Jag var inackorderad på Nya Hotellet. Det låter opersonligt men många församlingsbor tog sig an den nye prästen och inbjöd honom till sina hem. Disponent Hjalmar Hulting, vars far varit lärare i Trässberg, gav mig den första kunskapen om Saleby. Jag kände mig liten och osäker inför uppgiften som präst. En gammal kyrkvärd, som jag talat med om detta, tog ett tag i min kaftan och sade: Han har ju den här. Det var en av dessa symbolhandlingar som kan säga så mycket. Mig hjälpte den till frimodighet.

Jag kom till Saleby den 1 juli 1930, en av dessa sommardagar, då slätten visar sig från sin allra vackraste sida. Som så många adjunkter före mig skulle jag nu bo i familj. En adjunktskammare var iordningställd i ett gavelrum på vindsvåningen. Därifrån hade jag utsikt över trädgården med kyrkans torn i bakgrunden. Familjen mottog den nye vice pastorn med stor omsorg och vänlighet. Nu efteråt måste jag i mitt minne tacka dem för all den hjälp och stöd jag fick under detta mitt första år som präst. Familjen hade egna bekymmer. Kyrkoherde Gustaf Westerberg som under sin verksamma tid

varit påfallande kraftig och stark – man brukade säga, att när han under sin Skara-tid tjänstgjorde i Skara domkyrka fyllde hans röst hela det stora kyrkorummet – nu kunde han knappast tala, var slagrörd och sängliggande. Jag fick ändå del av hans erfarenheter genom fru Lydia och dottern Anna. Så eller så brukade Gustaf göra, hette det ofta. På så sätt blev det en viss kontinuitet i arbetet och den unge prästen smälte undan för undan in i den värdefulla gemenskapen. Han kände, att han hade att fullfölja en uppgift som påbörjats för länge sedan. Därom erinrade också den gamla kyrkklockan – Sveriges äldsta daterade kyrkklocka. Jag lyssnade till dess klang när den lördag kväll ringde till helgsmål, när jag satt och mödosamt fullbordade min söndagspredikan. Ibland kunde den få en skälvande klang nästan skorrande. *"Ho morrar, det blir regn"* sa kyrkväktare Norberg. Och regn blev det vanligtvis.

Två personer kom att under denna tid stå mig särskilt nära. Den ene var gamle komminister Ekström, som ännu på sin ålders dag troget uppehöll sin tjänst, predikade om söndagarna och gick på sjukbesök när han blev ombedd. Han bodde på komministerbostället Holma. Han satt ofta i sitt arbetsrum i sin knarrande gungstol och berättade om resor och upplevelser. Han var naturälskare och fågelkännare. I sin trädgård hade han planterat buskar från alla Sveriges hörn och var överlycklig när en fågel hade byggt sitt näste däri. Han samlade också klockor – mest fickur. På väggarna i hans arbetsrum hängde klockor av alla de slag med eller utan visare, och det hördes ett ständigt tickande.

Och så var det Arthur Lundin, folkskolläraren och kantorn. Vi hade kärleken till kyrkomusiken och sången gemensam. Han förde mig in i kyrkomusikens värld. Det blev till ett samarbete som betydde oerhört mycket för mig och som jag sent skall glömma. Vi kunde hålla på att planera och spela till sent in på nätterna. Hans orgelspel berikade gudstjänsterna, och han ledde sin kära Salebykör med stor inlevelse. Jag fick vara med när Arthur Lundin for med kören till Sjogerstads kyrka för att tacka Paul Nilsson och Ivar Widéen för text och musik till kantaten. Då lärde jag för första gången känna Paul Nilsson. Eftersom jag på min lott hade ett av solopartierna, var det första gången jag sjöng till Ivar Widéens ackompanjemang. Föga anade jag då huru ofta vi sedermera skulle komma att samarbeta: ett samarbete som ledde till en för min del oförgätlig vänskap.

Tiden i Saleby förflöt snabbt. Det viktigaste var ju ändå gudstjänsterna i Saleby och de två andra kyrkorna, Trässberg och Härjevad. Antalet gudstjänstbesökare var särskilt i Saleby påfallande stort. Spåren efter den Almqvistska väckelsen gjorde sig i någon mån ännu gällande. Färden till annexkyrkorna i Trässberg och Härjevad skedde alltid i vagn efter arrendatorns tunga och makliga hästar. Att cykla till gudstjänsterna gick på den tiden inte an. När vintern nalkades, kom prästfrun Lydia Westerberg ut och stoppade om mig, där jag satt i vagnen. Hon var angelägen om att den unge prästen inte skulle förkyla sig. Mot slutet av augusti började konfirmandläsningen. Gruppen blev större än jag hade föreställt mig, inte mindre än 39 barn från hela pastoratet. Det var emellertid med glädje jag gick till lektionerna. En god kristen grund hade lagts i hem och skola. I år – 56 år efteråt har jag haft den stora glädjen att få träffa 18 av dem. En vice pastor var på den tiden självskrivnen ordförande i kyrko- och skolråden, vilket ibland kunde medföra problem för den unge prästen. En god hjälp var det då att komma med problemen till den blide och vänlige kontraktsprosten Nils Albertsson i Jung, i vars prästgård man alltid var välkommen. Värt att nämna var de goda kontakterna prästfamiljerna emellan. Utöver Albertssons i Jung besöktes

även Landahls i Synnerby. Vid ett sådant besök i Järpås – tog prosten Wallin mig med och visade sin kyrka. Bland annat visade han mig på ett litet krucifix, som hängde i en fönstersmyg mitt emot predikstolen. "Vet du varför det hänger just här", frågade han mig. "Församlingen kan inte se det, men det kan jag. Jag har den ovanan att ibland predika utan koncept", fortsatte han. "Då skall det lilla krucifixet erinra mig om att vilket ämne jag än valt för min predikan jag aldrig skall glömma att börja med Jesus Kristus för oss korsfäst och sluta på samma sätt." Det var något för den unge prästen att hålla i minnet.

Saleby-tiden tog slut. Under denna tid hade jag bemödat mig om att efter bästa förmåga gå i företrädarnas fotspår och inte påbörja några nyheter. Ett enda undantag gjordes. Jag tog mig före att starta en söndagsskola. Den blev originell såtillvida att även de äldre kom med och fyllde bänkarna utmed väggarna. Även gamle komminister Ekström hälsade på. Samtliga deltog i samtalen, och det blev en säregen stämning av samhörighet mellan barnen och de äldre.

Väne-Åsaka gamla prästgård

Efter tiden som vice pastor i Saleby skulle jag nu flytta över till komministertjänsten i Väne Åsaka av Västra Tunhems pastorat. Jag hade hållit min provpredikan på midfastosöndagen, då texterna tala om livets bröd. Egendomligt nog skulle jag sedermera med växlande framgång provpredika över samma text. Jag visste på förhand ganska litet om Väne Åsaka församling, men visste att den redan då ingalunda okände Adolf Kloos skulle bli min kyrkoherde, att min företrädare Carl Björnander hade varit där i över 30 år och att före honom biskop J.A. Eklund hade varit där i 2 år. En vacker juni-dag anlände jag till Väne Åsaka. Skolbarnen från församlingens skolor med lärare var församlade, och barnen sjöng *Den blomstertid nu kommer* och Widéens Västgötahymn. Det var ett överraskande mottagande, och jag minns ännu livligt hur syrenhäcken doftade. Kyrko- och skolrådets ledamöter jämte ytterligare många församlingsbor var också där, och det bjöds på ett rikligt försett kaffebord som var framdukat inne i komministergården. Många tal hölls. Så småningom blev det slut på välkomstkaffet. Borden dukades av, stolar och bord buros ut och till sist blev jag sittande i en tom prästgård med mina få tillhörigheter. Jag hade tid att ta fram kartan och tog en överblick över pastoratet, där jag skulle tjänstgöra, letade fram kyrkorna i Västra Tunhem, Gårdhem och Norra Björke samt kapellet i Vargön. Tur att jag hade köpt en ny cykel. Den kunde nog behövas för reseersättningen uppgick till endast 250 kronor per år. Prästgården var rymlig men saknade alla vad man kallar nutida bekvämligheter, ungefär motsvarande den tidens standard i bygden. Där jag satt i min ensamhet såg jag i tankarna, huru allt skulle möbleras och tänkte på att redan till hösten skulle ett bröllop äga rum och en fru styra och ställa med det hela. Telefonen skrällde till: *Hallå! Det är Adolf. Jag sänder en bil och hämtar dig. Du skall bo hos mig de närmaste nätterna och så följer du med till Vargön i kväll. Välkommen till Vargöns kapell satte jag mig tillrätta i bänken för att lyssna till min nye kyrkoherde. Men därav blev intet. Adolf Kloos*

steg fram på gången och sade: "Nu har vi den nye komministern i Åsaka här. Han vill nog gärna predika för eder." Helt oberedd och överraskad som jag var fick jag stiga upp i predikstolen och hålla en mycket skröplig predikan. Jag skäms ännu vid tanken på den. Men så började det.

Det kändes högtidligt när jag första gången gick till högmässogudstjänsten. Kyrka och prästgård låg inte långt ifrån varandra. Från kyrktornet kunde man se när prästen steg ut på prästgårdstrappan, och i det ögonblicket började prästringningen. I kyrkan väntade en liten men lyssnade församling och de båda trygga hedersmännen till kyrkvårdar tog emot i sakristian. Prästen har sällan annat än den svarta prästkappan. Blommor på altaret ansågs inte vara nödvändigt, man var till och med tveksam om man skulle ha tända ljus på altaret. Man kunde fråga: "skall vi tända ljusen på altaret idag när det ändå är så ljust?" Tända ljus på altaret ansågs av många lite smått katolskt. När det var nattvardsgång vid högmässan samlades man enligt den gamla ordningen till skriftermål en halv timme före gudstjänstens början. Det var tyvärr få som kom till de vanliga nattvardsgångarna. Desto större var tillströmningen till den nattvardsgång som enligt gammal sed hölls på en torsdag i början av oktober. Nu var skörden bärgad, och den dagen var det stilla i församlingen liksom på en högtidsdag. När den utsatta tiden var inne kom kyrkfolket – familj efter familj – och fyllde kyrkan till sista plats. Nattvardspsalmerna räckte ibland inte till utan måste sjungas om igen. Dessa torsdagsnattvardsgångar glömmar jag aldrig. Tyvärr minskade tillströmningen något med tiden. Flera ungdomar frågade: "Är det verkligen nödvändigt att vi går till nattvarden när far och mor gör det?" Andra gången man talrikt mötte upp till nattvardsgång var på Palmsöndagen. Under påverkan utifrån försköts denna nattvardsgång till Skärtorsdagens afton.

Det var ingen sjungande församling som mötte i upp Åsaka kyrka. Organisten gjorde sitt bästa vid kyrkorgeln, men det blev inget gensvar nere i kyrkan. Därför tog vi – Gunvor och jag – initiativet till en liten koralkör. Vi samlades en gång i veckan i Lerums folkskola och hade gott samarbete med kantorn, fastän vi egentligen grep in på hans område. Vi sjöng mestadels unisont och lade särskilt an på att stödja psalmsången i kyrkan. Att vi därjämte trivdes med varandra och hade roligt tillsammans behöver inte sägas. Det bästa betyg vi kunde få kom från vännen Adolf Kloos som sade: "Jag vet inte hur ni bär er åt där borta i Åsaka för dom sjunger så bra med i psalmerna." Det var ett av målen för vår sång, att få församlingen att sjunga. Från Flo tog vi upp seden – som visserligen inte kunde vara så gammal – att efter kungörelsen om dödsfall sjunga den då nya psalmen: *Vära stunder ila*. Vid dessa tillfällen behövde inte körmedlemmarna särskilt kallas. De kommo av sig själva. En stor högtid var det när biskop J.A. Eklund med maka kom på besök. När han trädde in i en kyrka i vilken han själv för många år sedan tjänstgjort, stämde kören upp några av de nya Eklunds-psalmerna. Rörd tackade biskopen sångarna och tillade: "När jag för länge sedan tjänstgjorde här var edra föräldrar lika unga som ni är nu."

Givetvis gällde tjänstgöringen vid söndagens gudstjänster inte bara Åsaka utan alla kyrkorna i Västra Tunhems vidsträckta pastorat. Nu dugde det inte som jag hade upplevt det i Saleby att sävligt åka till kyrkorna i häst och vagn. Nu gällde det att efter behov använda bil och cykel och någon gång tåget på den smalspåriga och nu nedlagda Nossebro-banan. På sommaren tillkom friluftsgudstjänster och på vintern andra sammankomster och tillställningar. Skulle någon av oss andra präster tveka därför att tiden inte riktigt ville räcka till hördes Adolf Kloos alltid vänliga men bestämda röst i telefon: "Jo du hinner. Jag sänder en bil." Bilresandet var inte minst hektiskt

under de församlingsveckor som minst en gång under året anordnades i de olika kyrkorna. Då gällde det att snabbt kunna förflytta de gästande prästerna från kyrka till kyrka och även passa tåget i Vargön. Undra på att ibland några av dem verkade något omtumlade.

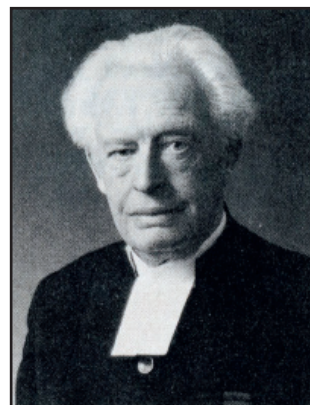
Sedan några månader efter min ankomst till Väne Åsaka bröllop hållits och en fru kommit till prästgården började prästgården fungera så att säga med öppna dörrar. Trots den även för den tiden låga lönen kunde hembitråde anställas. Livsmedelspriserna var låga. Mjölken kostade 11 öre litern, smöret 2.50 kr kg och äggen 1.60 tjoget. När vi någon gång kostade på oss något så fint som ett kilo oxstek kostade den 2.50 kr. Så var det då. Av alla inköpta ägg och den stora åtgången på smör att döma bakades det kakor i långa banor. Alla voro välkomna, och det var så många man ville bjuda på kaffe. Dit hörde bland annat alla lysningspar som besökte expeditionen. Och så brudparen med vittnen. Under min första tid kunde det hända att små följen med barn och faddrar kom i och för dop, just när det var expeditionstid. Man ansåg sig antagligen vara till mindre besvär på så sätt. Det tog år innan jag lyckades göra förståeligt att just expeditionstiden var olämplig, om man skulle skapa stillhet och högtid omkring dopet. I regel ägde dopen rum i hemmen, tyvärr nästan aldrig i kyrkan. Konfirmand-undervisningen ägde varje år rum i Väne Åsaka och därtill vartannat år i Norra Björke. Åsaka-konfirmanderna samlades i en bristfällig byggnad strax intill prästgården. Den kunde värmas upp om vintern, men jag tror inte att nutidens hälsovårdsmyndigheter skulle godkänna lokalen. Barnen hade på förhand en god kristen kunskap huvudsakligen lagd av lärarinnorna i småskolan. Två av läsbarne dog, en under och en strax efter lästiden. Jag fick sitta vid flickans bädd allt under det att barnförelamningen spred sig och vi väntade förgäves på ambulansen. Hon lyssnade till mina ord och läste själv lugnt med sin klara röst med i både psalmer och böner. En pojke dog under lästiden. Jag var bortrest då det hände men fick bud att han kom ihåg sina psalmer och dog med knäppta händer.

Sjukbud var vanliga, och det var inte alltid lätt att finna de rätta vägarna och de rätta avtagsvägarna då det gällde skogsområdena i församlingen. Man kallade på prästen när någon låg sjuk och inte själv kunde ta sig till kyrkan. Det gällde inte bara nattvardsgångar utan även självvårdande samtal. Ofta kom budet när döden var nära. Man kallade också på prästen för att han skulle tala Guds ord med någon som låg för döden. Efteråt kunde man då fråga ängsligt: sade han något om att han ville ha nattvarden. Eller sa han något som tydde på att han överlämnat sig till sin Frälsare.

Födelse och dop, sjukdomar och begravningar; så växlar livet i en församling. Från höstens början till vårens slut vandrade syföreningen från ställe till ställe. Den var också välkommen till prästgården, och nog var det högtidsdagar för prästen och prästfrun. Då gavs det tillfälle att komma ut i socknen och lära känna församlingsborna. Där var syföreningsauktionen med den tjänstvillige kyrkvärden som ständigt utropare. Till de stora begivenheterna hörde också De gamlas dag, då samling skedde i Ordenshuset, som blev alldeles fullsatt. Ett stående inslag var när kyrkvärden Alfred Andersson med av patos darrande röst föredrog en dikt om järnvägsresan som efter många tågbyten ledde till slutstationen, livets slut. Han kunde också utantill läsa stora delar av Wallins *Dödens ängel*. Bland de äldre i församlingen fanns det flera som kunde utantill både stora delar av *Dödens ängel* som andra klassiska, jag vågar påstå numera helt bortglömda dikter. Många äldre ägde en stor psalmkunskap. Många som voro intagna på ålderdomshemmet kunde sin psalmbok. För att inte tala om

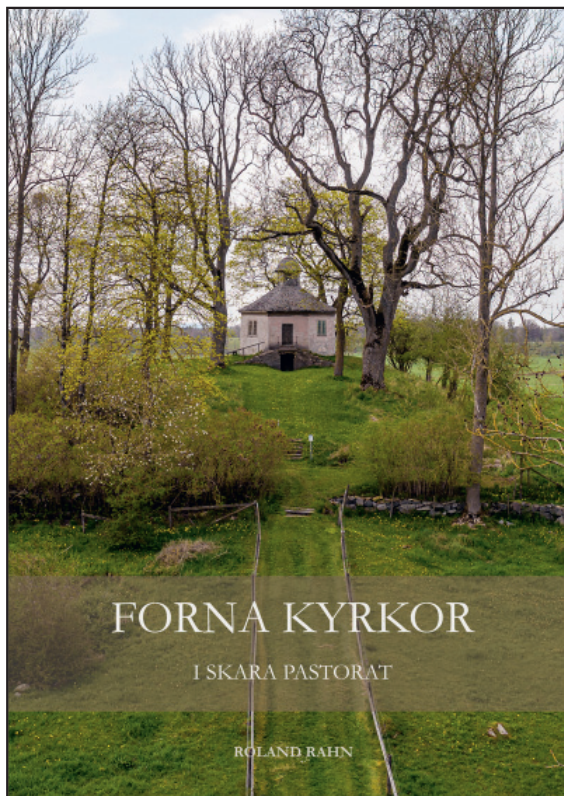
den gamla Sofia Back i Bustomten som redan kunde det då nya psalmbokstillägget utantill. Det fanns också personer som på ett märkligt sätt kunde minnas predikningar de hört. Där har vi till exempel: Alfred Andersson i Sandbacken som inte bara kunde ses skynda från kyrka till kyrka svingande sin käpp utan också kunde minnas predikningar från lång tid tillbaka. Han kunde minnas ämne och ingångsord till predikningar ända så långt tillbaka som åren kring sekelskiftet. En annan som uppmärksam lyssnade på predikningar var Anna Andersson från Korsdalen i Stora Mellby. Hon nedtecknade efter hemkomsten den predikan hon lyssnat till. Det blev med tiden flera tjocka skrivhäften fyllda med predikningar. Jag har i min ägo ett par av dem, och kan intyga, att Anna väl förstätt de olika predikanternas tankar och särart. De bör därför nu vara av stort historiskt intresse. Jag frågade Anna en gång hur hon kunde komma ihåg predikningarna så fullständigt. Hon gav följande förvånande men säkert riktiga svar: *"Jo, det skall jag säga pastorn, att har man hört en präst några gånger så vet en ungefär vad har sagt emellan det en kommer ihåg."*

Kolebackens småskola och dess lärarinna Sofia Björklund med katten Mirjam förtjänade egentligen ett särskilt kapitel. Hon kom att tjäna där under hela sin verksamma tid som lärarinna och kände inte bara sina barns föräldrar utan också i sin tur deras föräldrar. Det var inte utan att jag blev häpen när jag för första gången tillsammans med Adolf Kloos besökte hennes bostad, där vi skulle trakteras med kaffe och hennes i hela trakten kända Sultankaka. På hennes byrå fanns nämligen ett inramat foto av mig som nyfödd, ett foto som via min rara gamla barnjungfru Klara funnit vägen hit. Att hålla andaktsstund och bibelstudium i Kolebackens småskola var något alldeles särskilt. Inget bostadshus syntes från skolbyggnaderna, men när tiden var inne kom folk från alla håll, och jag tror att jag aldrig på någon annan plats mött en så stilla och lyssnande församling. Så småningom bildades en syförening som inte bara samlades i skolan utan vandrade från ställe till ställe i den trakt som kallas Kuleskog och även bortåt gränserna till Främmestad och Stora Mellby. Syföreningens medel fonderades till förmån för ett kapell, som skulle uppföras på en skänkt tomt i Hedeberg. Det kom gåvor till detta kapellbygge ända från Förenta Staterna. Lotta Andersson på Kotten skänkte en summa pengar till inköp av en kyrkklocka. Hon kände väl sin tid lida och frågade ivrigt: *"Har inte min klocka kommit ännu?"* Jo, den kom just när hon slutat sitt liv. Provisoriskt hängdes den upp i en trädgren och följde med sin klang hennes färd till Främmestads kyrkogård. En av dem som kanske allra mest gladd sig åt kapellet var han som skänkt tomten, hemmansägare Karl Johansson i Hedeberg. Ingen kunde vara lyckligare än Karl Johansson när han gick upp till kapellet och ringde samman till gudstjänst. Men så hade i den trakten aldrig någon kyrkklocka hörts ringa förut.

Bertil Bruce

Roland Rahn

När jag var domprost i Skara kom, inte ofta men regelbundet, Roland Rahn på besök. Han ville berätta om sin senaste forskning om kyrkorna, deras historia och föremål, deras berättelser och budskap till oss sentida. Roland Rahn var nämligen – han lämnade detta livet 2016 – en av det alldeles speciella släktet amatörforskare.

Att just kyrkor var Roland Rahn ämne är inte konstigt med tanke på alla år som han arbetade på Skara stifts kansli. Som pensionär ägnade han sin tid åt det som var mer än en hobby, en hobby liksom på allvar.

Roland Rahn åkte runt med sin "livsledsagare" Hedwig Nitsch. Hon körde och fotade och han undersökte, pratade med bygdens folk och lyfte på varje sten. Han beställde fram material, inventarielistor och böcker. Han läste och nagelfor. Han drog sina slutsatser, ibland åt håll som ingen annan tänkt, och han skrev ner. Det blev flera böcker.

Nu har Skara stiftshistoriska Sällskap gjort en mycket stor gärning genom att ge ut Roland Rahns material om "Forna kyrkor i Skara pastorat", med just denna titel. Utifrån det skick som man fick hans anteckningar, foton, uppmätningar, teckningar och kopior har man genom en stor insats av Helena Schön, Johnny Hagberg och Patrik Borgenhard (foton) skapat en utgåva på 280 sidor. Ingen skulle varit gladare än Roland Rahn för att få ta denna bok i sin hand. Nu kan vi, den "intresserade allmänheten", göra det och få kunskaper till oss som väldigt få skulle kunna samla på egen hand. Roland Rahn var ett unikum.

Inom Skara pastorat beskriver Roland Rahn inte mindre än 23 forna kyrkor och kapell, 9 stiftelsekapell och altaren samt 7 "förmodade" kyrkor och kapell. Och då är inte domkyrkan med eftersom "det återstår att ta fram en bok om domkyrkans historia", som han tyckte. Författaren gräver, nästan bokstaveligt, fram gamla medeltida kyrkor och kyrkplatser, kyrkogårdar

med sina stenar, kyrkklockor, inventarier i listor och på fotografier och berättelser. Han redovisar ner på detaljnivå, så långt man rimligtvis kan komma.

På 1800-talet skulle nya och ljusa kyrkor byggas. Ofta revs de gamla eller lämnades att förfalla. Föremål och material kanske auktionerades ut, men mycket som vi idag skulle kalla oersättligt förstördes helt enkelt. Eller lämnades vind för våg, för då skulle allt vitmenas så att inte ORDET stördes. Det är naturligtvis en process som pågick över många hundra år, men 1800-talet var i så måtto inte kul. Roland Rahn har letat och funnit på kyrkvindar, på museer, i marken och hemma hos privatpersoner. Man kan tro att det bara skulle bli en enda, tråkig uppräkningslista. Faktum är att det här och där mer liknar en spänningsroman.

Det är naturligtvis sant att i skarabygden, med dess långa kyrkliga historia, är det särskilt tacksamt att leta. Men Roland Rahns bok är ett utmärkt bevis på den rika kulturhistoria som alla sockenkyrkor står för. Inget i vårt land kan jämföras med dem. Att lära känna sin sockenkyrka är att lära känna människor från bygden som före oss har haft sina liv med arbete och möda, med sorger och glädjeämnen, med vilja att göra det lite bättre för de efterkommande, med tankar om mening och mål med alltihop. "Forna kyrkor i Skara pastorat" inspirerar.

Anders Alberius

Pris 200:-

Hjalmar Danell 1860-1938

Ett åttiofemårsminne

Vintern 1938 bodde jag i Skara hos mina morföräldrar medan villan i Trollhättan helrenoverades. Skara har en av vårt lands äldsta förskolor och där blev jag elev hos min moster. Det var i hennes sällskap jag då fick hälsa på gamle biskop Hjalmar Danell, vår stiftsbiskop 1905-35. En lördagskväll samma månad ringde telefonen och lektor John Sundler, min mormors bror och min dopförrättare sex år tidigare och gammal ungdomsvän till Danell, meddelade att biskopen avlidit den 22 januari. Någon vecka senare stod jag på Alandersgatan och såg hans kista bäras ut av forna adjunkter på Brunsbo och föras till domkyrkan på väg ut till sista vilan i Danells forna prebendeförsamling Skånings-Åsaka, där sedan gravvården avtäcktes (jfr. J. Sundler: Monumentets avtäckning, Skara stifts julhälsning 1938. I samma julbok finns även biskop G. Ljunggrens griftetal 1938, s.17-23)

Sedan vintern 1981 vilar även biskop Hjalmarson och efterträdare Sven Danell, och hans maka invid föräldrarna. Av senare biskopar i Skara är Yngve Rudberg, Helge Brattgård och Karl-Gunnar Grape gravsatta i den stora biskopsgravplatsen på Skara Marie kyrkogård. Den tillkom 1950 vid biskop Gustaf Ljunggrens bortgång. Men bara de båda biskoparna Brattgård och Grape har blivit jordfästa i Skara domkyrka.

Tidevarv komma – tidevarv försvinna!

Bengt O. T. Sjögren

Johnny Strand – doctor jubilaris

Foto: Baiba Veldre

Vår medlem, filosofie doktorn Johnny Strand (1939-), som medverkar i flera av våra publikationer med översättningar från latin till svenska, blev den 11 november jubeldoktor vid Göteborgs universitet. Han disputerade 1972 över avhandlingen *Notes on Valerius Flaccus Argonautica*.

Efter tjänst i Tierp tillträdde han sin lektorstjänst på Alströmerskolan (som det hette då, idag Alströmergymnasiet) i Alingsås 1974. Efter pensioneringen undervisade han vid Herrljunga gymnasium ett antal år.

Utöver sin ordinarie lärartjänst undervisade han på 1980–00-talet vid kvällskurser i engelska och periodvis som föreläsare i latin vid Göteborgs universitet. Han har översatt ett flertal skrifter för Svenska Linnésällskapet och blivit invald i *The Linnean Society*.

Johnny Strands ämnen på gymnasiet var latin, gammalgrekiska, allmän språkkunskap och italienska. Ibland engelska. Han har tagit åtskilliga humanistklasser på bildningsresor till Aten och Rom.

För att spara pengar till resorna till Rom och Aten fick eleverna göra en reklamtidning – *Alingsås-klassikern* – där lokala företagare fick annonsera. Insprånget i den lilla reklamtidningen var artiklar om Rom, romersk mytologi m.m. införda.

Johnny Strand har varit aktiv i flera föreningar, framför allt i Alingsås Humanistiska förbund där han under många år var styrelsemedlem.

Johnny Hagberg

Sjöbo kyrka 60 år

Första söndagen i Advent, den 2 december, 1962 invigdes Sjöbo kyrka i Borås av biskop Sven Danell. Redan i 1930 års generalplan för staden fanns en kyrkosymbol tecknad på sjöboområdet. Området var då fortfarande ren landsbygd. Först i 1949 års generalplan finns en kyrka inritad och då vid Sjöbo församlingshem. 1955 startar Caroli kyrkoråd en utredning som blev startskottet för det kommande bygget. Två år senare gavs arkitektuppdraget till den danske arkitekten Holger Jensen.

Valet av materialet till kyrkbygget är inspirerat av de naturliga förutsättningar som fanns på platsen: klipporna, björkskogen och den gamla klockstapeln som är jämt 10 år äldre än kyrkan. Arkitekten valde att genomföra en konsekvent förenkling av kyrkorummet. Resultatet blev enastående. Kyrkorummet uttrycker stillhet och eftertanke. Hela sidan ut mot den pulserande Fristadsvägen är en sluten fasad utan fönster och dörrar, och alla de mindre rummen vänder sig mot den slutna gården, som därigenom får en funktion motsvarande en medeltida klostergård.

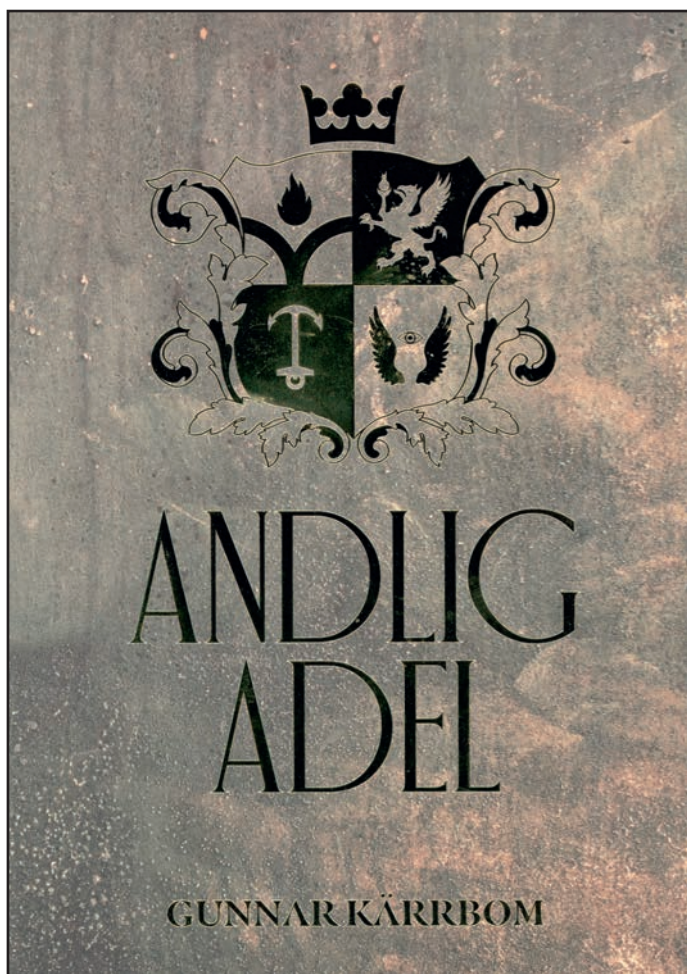
Kyrkan karaktäriseras exteriört av sitt branta tak och de tre korsen som bryter genom fasaden mot Fristadsvägen. Den har kalkstensmurar med väggar av trä och glaspartier. Golvet är av kalksten. I anslutning till kyrkorummet finns en atriumgård. Sadeltaket är kopparklätt.

När Sjöbokyrkan stod klar var också stadsdelen Sjöbo utbyggd och kyrkan kunde bli en samlingsplats för generationer.

Johnny Hagberg

Gunnar Kärrbom.

Andlig adel

Vad herrarna Moberg, Rubbestad och Mannerskantz saknade, var att ingen av dem hade läst Gunnar Kärrboms bok *Andlig adel*. Med ett gediget personhistoriskt engagemang förklarar Kärrbom hur väckelsen växte fram i samhällets absoluta toppskikt i allians med driftiga entreprenörer ur allmogen. Det som blir alldeles klart när man läser boken är inte bara högadelns ekonomiska resurser vid 1800-talets mitt, utan även deras sociala kapital. Deras nätverk var omfattande, både när det gällde kontakter med beslutsfattare och lagstiftare. Samtidigt spände de över stora ytor av Sveriges geografi. Bruks-egendomar i Bergslagen var insatta i samma släktförbindelser som Mälargods och storjordbruk i Västergötland. Herrgårdar i Västergötland som Kavlös, Tidaholm och Helliden har i tidigare forskning ofta nämnts i samband med familjen von Essens betydelse för väckelsens genombrott. Gunnar Kärrbom visar med stöd av sina arkivstudier hur nära händelserna i Skara stift samspelade med utvecklingen kring familjen Lewenhaupt i Västerås. En intressant detalj är att den förståelse som biskop Anders Fredrik Beckman i Skara visade väckelse-folket, inte alls motsvarades av biskop Fahlcrantz i Västerås. Av allt att döma har de två biskoparnas olika agerande satt spår långt fram i tiden.

Prosten Gunnar Kärrbom har skrivit en utomordentligt intressant bok. Den binder samman och förklarar orsakssamband som fortfarande påverkar kyrkoliv och samhälle. Om jag får önska något så skulle det vara att de samhällsbyggande krafter som kristen tro lösgjorde i och med väckelsen, än en gång kommer loss. Väckelsens kraft skulle även vår tid behöva.

Mikael Mogren

Väckelsen i Sverige under 1800-talet beskrivs ofta som småfolkets revolt mot överheten. En stark orsak till att den föreställningen blivit dominerande är sannolikt Vilhelm Mobergs roman *Utvandrarna*. Där beskriver han hur kyrkoherden med länsman och kyrkvårdar kommer hem till väckelseledaren Danjel Andreasson för att tala honom till rätta. Den dialog som då utspelar sig mellan Ulrika i Västergöhl och en av kyrkvårdarna var inte ämnad för barnaöron. Den fick riksdagsmannen Axel Rubbestad att uttala att Vilhelm Moberg borde sitta i fängelse och domkapitelsledamoten Axel Mannerskantz berättade att han eldat upp romanen i värmepannan hemma på sitt småländska Värnanäs. Deras reaktioner visar på det motstånd som *Utvandrarna* mötte vid publiceringen 1949. En stor anlednin var Mobergs skildring av väckelsen.

Eva och Gustaf Lewenhaupt med familj framför skolans veranda på Carlslund 1870

Kavlös i Västergötland. Målad av Gustaf Lewenhaupt trovigtvis i början av 1810-talet.

Den stora skandalen

Det har kanske hänt en hel del skandalartat inom det svenska bokväsendet sedan 1950-talet, men det var då Emil Liedgren uttalade sin åsikt att förbudet för Jesper Swedbergs psalmbok "kanske är den största litterära skandal som inträffat i vårt land". Skandalen hände på 1600-talet.

I det drama som här ska återges finns det tre huvudpersoner: Jesper Swedberg, sedermera biskop i Skara men på 1690-talet rektor för Uppsala universitet. Biskopen Carl Carlsson i Västerås, som av anledningar som ingen riktigt förstått verkade känna ovilja på ett personligt plan mot Jesper Swedberg. Och sist men inte minst kungen Karl XI.

Kungen var enväldig och ville sätta stopp för församlingarnas möjlighet att välja psalmer som de ville till gudstjänsterna. Kungen ville ha en av Konungen stadfäst och gillad psalmbok och 1691 gav han Jesper Swedberg, då fortfarande relativt okänd, i uppdrag att ta fram ett förslag. Swedberg satte igång och tog bland annat skarabiskopen Haquin Spegel till hjälp.

Swedberg tog tag i uppgiften med den iver och kraft som just var hans kännetecken och han tyckte snart att det inte räckte med att "nödigt" bearbeta gamla psalmer och att ersätta "otjänliga". Han ville mer. Redan 1693 var ett förslag färdigt och däri fanns 16 av Jesper Swedbergs egna psalmer, 20 översättningar av hans hand och en stor mängd av de övriga hade han bearbetat. Sammanlagt innehöll psalmboken 482 psalmer. Allt gick som på räls. Kungen verkade nöjd. Den teologiska fakulteten i Uppsala och prästeståndet verkade nöjda och Israel Kolmodin (känd för "Den blomstertid nu kommer...") och Erik Benzelius (biskop i Strängnäs) fick uppdraget att med-

verka i lanseringen. Allt var frid och fröjd. Jesper Swedberg lät därför, på egen bekostnad, trycka 20 000 exemplar som snabbt skulle kunna distribueras ut till rikets församlingar.

Då satte sig Carl Carlsson på tvären. Psalmboken hade knappt lämnat tryckpressarna förrän han levererade nedgörande teologisk kritik. Jesper Swedberg blev så häpen att han trodde "att himmel och jord skulle förr ramla över ända än att detta skulle mera anfäktas", som han skriver i sina minnen.

Rykten började spridas, med ursprung i kretsen kring Carlsson, om att det fanns fel i psalmboken och till och med "en och annan kättersk villfarelse". Det betydde på denna tid ofta någon påstådd katolsk influens, det så kallade "påviska", eller möjligtvis något kalvinskt. Karl XI förstod att Carl Carlsson låg bakom allt detta och begärde en förteckningen på vad han hade att anmärka. Då lämnade Carlsson in en lång lista med påstådda teologiska och bibliska villfarelser som skulle stå i strid med den lutherska läran.

Det fanns kanske skäl till kritik på sina ställen, om man ville läsa illvilligt, men en del av kritiken var rent småaktig. Till exempel hade Swedberg i en julsalm skrivit "krubban sken som dagen klar". Detta saknar bibliskt belägg, sa Carlsson. Det står inget om någon skinande krubba i Bibeln. Vi kan inte acceptera uppgifter från sagor och sägner som inte kommer från Bibeln, sa han och hans gäng. Vad skulle kungen göra? Han kunde inget annat än att skicka tillbaka psalmboken för förnyad granskning. Han beklagade samtidigt biskop Carlssons angrepp, ity slarvfel och alltför hastiga formuleringar hade kunnat rättas till "utan dylika beskillningar".

I maj 1695 kom så frågan om psalmboken upp på riksrådets bord och kungen lär ha sagt att "oväsendet har visat sig vara en onödig ordträta". Jesper Swedberg kände sig lugn.

Under sommaren fick alla domkapitel gå igenom psalmboken. Inga större problem. Därefter skulle biskopsmötet granska. Där fanns Carl Carlsson. Han hävdade envist att man måste rädda det gamla arvet från fädernas tid och att "de enfaldiga" inte fick oroas av nymodigheter, med mera. Ett intrigspel vidtog. Resultatet blev bland annat krav på att 78 psalmer skulle uteslutas, några för att de helt enkelt sades vara alltför okända för allmänheten och andra för att de påstods vara teologiskt betänkliga. Ett nytt förslag skapades och gavs till kungen.

När kungen nu fick detta nya förslag tyckte han, överraskande, att det var bra. Han ska ha uppskattat att det innehöll färre psalmer. Den 9 december 1695 godkände alltså Karl XI det nya förslaget som den nya psalmboken. Två dagar senare utfärdade han ett förbud mot att överhuvudtaget försälja och använda den swedbergska psalmboken inom Svea rike!

Där stod alltså Jesper Swedberg med en hög av osäljbara psalmböcker och en tom kassa. Då kom en förfrågan från Amerika på kyrkliga böcker. Som en rest av Sveriges koloni kring Delawarefloden fanns nämligen grupper av svenskar där och till dem skickades nu flera sändningar med de i Sverige förbjudna psalmböckerna. En del gick till svenska församlingen i London, som också kom att ligga under Swedbergs episkopala egid. Jesper Swedberg konstaterade senare, som en liten revansch, att där kunde hans psalmböcker minsann brukas till "själars märkliga fromma och salighets befördan". Men sanningen är nog att han hade svårt att glömma det som han betraktade som ett personligt påhopp och en stor oförrätt. 1702 blev han biskop i Skara.

Ett litet plåster på Jesper Swedbergs sår måste ändå ha varit att 1695 års officiella psalmbok faktiskt till största delen bygger på hans förslag, men, nota bene, flest egna psalmer i denna psalmbok hade faktiskt Haquin Spegel, en företrädare till Svedberg på Skaras biskopsstol.

Anders Alberius

Skeby kyrkas historia

Kyrkan är liksom så många andra medeltidskyrkor, byggd efter de mått, som Gud gav Moses på Sinai berg (2 Mos: 26). Tabernaklet/templet skulle vara 30 alnar på längden, inklusive absiden, men förutom tornet.

Bland kyrkans klenoder kan nämnas dopfunten som är ett representativt arbete av mästare Othelric och sannolikt från kyrkans tillblivelse cirka 1140. Den är synnerligen välbehållen och räknas som en av Västergötlands stilfullaste och förnämsta dopfuntar. Den är uppdelad i sex olika fält i relief, som avbildar kristendomens kamp mot hedendomen.

Motiven kan också på sitt sätt symbolisera skebybornas kamp mot överheten i form av ett kungligt brev 1759, som beordrade att kyrkan skulle rivas. Sockenborna kämpade emot och förhalade beslutet år efter år tills det blev bortglömt av myndigheten.

Församlingen tog däremot initiativet till en upprustning av kyrkan 1796, då den medeltida triumfbågen togs bort. Dessutom höjdes koret och det sattes in stora fönster. En föränd-

Det unika och stilfulla Predikostolsaltaret finns i bara i två eller tre kyrkor i Sverige.

ring av kyrkorummets utseende ägde också rum då ett så kallat kancelaltare byggdes med predikstolen bakom och ovan altaret. Detta predikostolsaltare har blivit mycket diskuterat. Byggnadssättet kan tolkas som bristande respekt för altarets helgd. En stilfull skapelse som endast är en av två, kanske tre, i hela landet. Den användes fram till 1961.

Det ska också nämnas att nuvarande predikstolen som renoverats och under många år förvarats på Länsmuseet i Skara, sattes in 1961. Efter några år upptäcktes att det på museet skett en förväxling och det var Ljunghems före detta predikstol som sattes in i Skeby. I samband med renoveringen 2004, diskuterades, om den rätta predikstolen skulle "tas hem", men eftersom den var i dåligt skick föll frågan.

Vi förflyttar oss nu tillbaka till år 1566 då danskarna under det Nordiska sjuårskriget härjade i bygden och kom till Skeby. De lade beslag på kyrkan under en vecka i juli och använde den till stall. Det var ett sätt att skända kyrkan och förnedra sin fiende.

Innan de drog vidare satte de eld på kyrkan men endast delar av tornet brann upp. De tog även med sig kyrkklockorna. Tornet saknade sedan tornhuv ända fram till 1828.

Omkring 1850 var det åter dags för skebyborna att värna och kämpa för sin kyrka. Vid en sockenstämma genomdrev komminister Sundblad, att dopfunten skulle säljas för 50 riksdaler till en herrgård i Värmland för att där användas som blomkruka i parken. Av detta blev intet då skebyborna dessförinnan gömde funten under halm i en lada. Den återbördades senare när prästen slutat sin tjänst och lämnat pastoratet.

Matz Nilsson

Bengt Stolt 1923–2023

Den 3 februari, två veckor före sin hundraårsdag, avled Bengt Stolt, Uppsala. Bengt var sedan många år medlem i vårt stifts-historiska sällskap och har medverkat med många artiklar i medlemsbladet. 2020 utgav sällskapet hans bok *Fredrik Kjellander – en omtalad präst i Skara stift*.

Stolt var fil.dr. och docent i matematik. Sedan ungdomen var han kyrkligt engagerad. Gudstjänstens liturgi och kyrklig kultur- och konsthistoria blev hans forskningsfält. Han var en noggrann arkivforskare och medverkade redan på 1940-talet i skriftserien "Upplands kyrkor".

1964 knöts han till Riksantikvarieämbetet och utgav i samarbete med antikvarien Erland Lagerlöf ett tiotal volymer i Gotlandsdelen av det stora konsthistoriska inventariet "Sveriges kyrkor".

En viktig bok var *Kyrklig skrud enligt svensk tradition* (1964), som kom att bidra till ett förnyat och medvetet bruk av de kyrkliga textilierna. Likaså blev boken (1972) *Svenska biskopsvigningar från reformationen till våra dagar* en viktig historisk dokumentation.

Stolt var en flitig författare med både böcker, artiklar och som tidningsskribent. 2009 utgavs hans bibliografi som omfattar drygt 1 300 nummer. Samtidigt som sin 2020 bortgångna hustru Lutherforskaren Birgit Stolt, professor i tyska, promoverades han 1996 till teologie hedersdoktor vid Uppsala universitet.

Ett opublicerat manus för tryckning överlämnades till sällskapet för något år sedan: *Svenska kyrkans vigningsuppdrag – ett livslångt ämbete?*

Rekviemmässa firades i Sankt Ansgars kyrka i Uppsala – som var Bengts livsverk i många stycken – lördagen den 25 februari. 2019 utgav han boken *ST Ansgars kyrka i Uppsala*. Bakgrund och byggnadshistoria där hela tillblivelseprocessen för denna studentkyrka finns framställd. Bengt Stolt var under åren 1954 till 1969 ordförande i Sankt Ansgars stiftelse.

Johnny Hagberg

På gång från Lödöse- arkeologerna om Edsleskog

Under året kommer Lödöse-arkeologerna att presentera flera redovisningar i skrift av vad de funnit vid utgrävningarna 2019-2021 av Edsleskogs medeltida tegelkyrka och med resultat från undersökningar av fynden och historisk forskning i anslutning till detta. I nuläget kan sägas, att närmast är två artiklar på gång och längre fram ytterligare en artikel, samt en rapport. Tack Christian Mühlenbock och Anton Lazarides för aktuell information!

Följande fyra arbeten är klara eller planerade att utkomma i år. De två förstnämnda blir publicerade senast under våren.

- En artikel med preliminär titel *Storkyrkan i Edsleskog – utförande och arkitektonisk historia*. Denna kommer att ingå i tidskriften META (Historiskarkeologisk Tidskrift [f.d. Medeltidsarkeologisk Tidskrift]).
- En artikel med preliminär titel *Vallfartskyrkan i Edsleskog: En medeltida tegelkyrka i norra Dalsland*, vilken kommer att ingå i Fornvännen. Artikelnen innehåller bl. a. en fylligare redovisning om *dateringen* av Edsleskogs medeltida tegelkyrka.
- En längre artikel med fyllig redovisning av *myntfynden* från Edsleskog. Denna kommer att författas av Christian Mühlenbock och myntexperten Kenneth Jonsson. Det är ej helt klart var denna kommer att publiceras.
- En ordinarie rapport från Lödöse museum om utgrävningarna.

Så håll utkik! Jag kommer också själv, när så är läge, att återkomma här i *Medlemsblad* med ytterligare informationer om publiceringarna.

Roland Hammeland

Fader Gunnar ur mitt perspektiv

14 år tror jag visst att jag var när jag första gången kom till Osby första adventshelgen 1953. På sommaren hade jag konfirmerats och på hösten hade jag börjat på gymnasiet i Helsingborgs Gossläroverk. Där fanns det en skolförening som hette KGF, kristliga gymnastikförbundet. Jag var inte särskilt intresserad, men min mor tyckte att jag skulle pröva att gå dit, för hon hade goda erfarenheter från en liknande förening under sin skoltid.

Ja, jag ska prova, sa jag och gick dit och trivdes utmärkt. En av de första gångerna jag var där lästes det upp ett brev från någon som kallade sig fader Gunnar i Osby. Det konstiga namnet hade jag aldrig hört. Men denne fader Gunnar hade tydligen varit och hållit föredrag på KGF innan jag kom med, och nu skrev han och inbjöd oss att komma till Osby vid Första i Advent. Det skickades runt en lista där alla som ville med skulle skriva på. Jag visste knappt var Osby låg, men visst skrev jag på, för det var ju spännande att komma på läger.

Så på lördagseftermiddagen vid adventshelgen samlades vi på Centralstationen. Vi tog väl upp en halv kupé på tåget, för vi var över 20 stycken. Framme i Osby gick vi i en lång rad med våra sovsäckar och hittade till prästgården. Det visade sig att det var fler ungdomar än vi som skulle övernatta på golven i prästgårdsflyglarna. Pojkarna i den östra flygeln närmast kyrkan och flickorna i den västra. Kvällsmaten bestod av medhavda smörgåsar. Och sedan var det aftonböner i kyrkan, två stycken, som hette Vesper och Completorium. De var i S:t Petri kapell som bara hade 32 stolar, så en del fick stå. Mellan bönerna fick vi hälsa på fader Gunnar, som tog alla i hand och ville veta våra namn.

På söndagen kom höjdpunkten, högmässan kl. 11. Den var verkligen en upplevelse! Kyrkan var fylld av många, många hundra människor. Och gudstjänsten började med en lång procession. Först kom Hemvärnet med sina fanor, sedan kom Lottorna, och sedan scouterna med fler fanor. Sen kom en lång rad ungdomar i vita kläder och röda kragar och sist prästerna. När sen denne fader Gunnar predikade var det omöjligt att inte lyssna. Och nattvardsgången verkade aldrig ta slut. Men när mässan var över så var vårt dygn i Osby nästan slut. Jag tror vi åt middag på en barsservering på Postgatan innan vi tackade för oss och tog tåget hem.

Det sista fader Gunnar hade sagt var: Välkomna tillbaka! Och vi kom tillbaka. Nästa gång var till Fastlagssöndagen, men då var vi inte 20 utan 10. Och nästa gång igen var över Påsken, fast då var vi bara 4. Men jag var med varenda gång. Så småningom steg vi i graderna och fick gå med i processionerna och läsa texter i kapellet. Jag var kanske inte entusiastisk från början, men jag blev det mer och mer.

Osby blev helt enkelt en del av mitt liv. På somrarna brukade jag stanna en hel vecka. Då cyklade jag de tolv milen från Helsingborg och tillbaka. Allhelgonahelgen var jag för det mesta i Osby, och Påsken alltid, åtta år i rad från 1954 till 1961 då jag själv blev prästvigd.

Påsken i Osby är ett kapitel för sig. Man skulle komma så tidigt som möjligt på Skärtorsdagen så att man hann gå till bikt när f Gunnar hade mottagning i kapellet på eftermiddagen. Sen var det mässa på kvällen i glädje och fest. Efter mässan samlades de som ville bakom fjärde bänken till höger som var f Gunnars böneplats. Där ledde han meditation om Jesus i Getsemane. På Långfredagen åt man helst ingenting – det var ju fastedag mer än någon annan. Första morgonbönen var redan kl. 5 på morgonen.

Mellan kl. 9 och 15 då Jesus hängde på korset lämnade man inte kyrkan. Mellan gudstjänsterna ledde f Gunnar meditationer där man kunde följa Jesu lidande timme för timme, se honom spikas fast vid korset, höra orden han sa ända tills det var fullbordat. Och på kvällen var vi de närmast sörjande vid hans begravning.

Jag nämnde att vi försökte fasta på Långfredagen. Ett år var jag textläsare vid Påskaftons morgonbön kl. 5. Jag läste min text, men i slutet av bönen dråsade jag omkull i min vita dräkt. Jag hade svimmat, och genast var f Gunnar där och klappade mig på kinderna och fick liv i mig. "Har du ätit?" frågade han. "Nej", sa jag ynkligt. "Du kommer med mig" sa f Gunnar och vi gick raka vägen in i prästgårdens kök, där han öppnade kylan och tog fram bröd och smör och ost och filmjolk. "Ät!" sa han, och jag förstod att det var en order. Fasta var nog bra, men det skulle göras med förstånd.

Påskdagen var förstås den stora höjdpunkten. Den började med påskottemässa kl. 4 på morgonen, eftersom kvinnorna kom till graven "medan det ännu var mörkt". När de gammaltestamentliga profetiorna var lästa samlades vi vid dopfunten för att förnya vårt dop. Kyrkan låg fortfarande i mörker och jag kan ännu se och höra f Gunnar lyfta det trearmade ljuset och sjunga: Kri-hi-hi-hi-hi-hi-hi-sti ljus! Och vi svarade: Herren vare tack och lov, Halleluja, halleluja, halleluja! Sedan lästes påskevangeliet och allt ljus i kyrkan tändes innan det slutade med nattvardsgång.

När jag senare var präst i Hästveda gjorde vi likadant. Vi bjöd in ungdomar från hela stiftet till påskläger, det kunde

Osby kyrka

vara ett trettioårigt som bodde på golvet i församlingshemmet. Vi hade meditationer i kyrkan och påskotta kl 5. på morgonen. Och när jag kom tillbaka till Osby på 90-talet började vi igen med påskottemässa och efterföljande frukost i församlingshemmet. Har man firat påsk i Osby på femtiotalet så sätter det sina spår.

Osby blev nästan mitt andra hem i tonåren. Det fanns några ungdomar som bodde permanent i prästgårdsflygeln och andra som kom av och till liksom jag, och alla dessa lärde jag känna. Jag hade gått ett par år i gymnasiet när jag började tänka på att jag skulle kunna bli präst. Jag förstod att det behövdes en kallelse från Gud, men hade jag det? En gång när jag var i Osby beslöt jag mig för att rådgöra med f Gunnar. Jag visste att han brukade vara i kyrkan långt före söndagsmässan. Jag gick dit och fann honom, jag minns exakt var. Det var vid det nedersta fönstret på norrsidan, där vaktmästaren sitter nuförtiden. Jag undrade om han trodde jag var kallad till präst. Han ställde några frågor, och sen sa han JA och kramade om mig. Den stunden med f Gunnar gav inriktning åt hela mitt liv.

Eftersom jag skulle bli präst valde jag att läsa grekiska de två sista åren i gymnasiet. Men på hösten 1957 när jag gick i sista ring blev jag sjuk. Jag fick en bula under höger knä som visade sig vara svårartad cancer, och benet måste amputeras ovanför knäet. Då var det många som bad för mig, inte minst f Gunnar i Osby. Det tog flera år innan man kunde säga att jag skulle överleva. Men jag läste i kapp och fortsatte mot studenten. Påsken 1957 ville jag naturligtvis fira i Osby som vanligt. Och nu hade jag stigit i graderna så att jag fick bo i själva prästgården och inte i flygeln som förut. Jag minns hur både f Gunnar och tant Elsa var måna om att jag skulle ha det bekvämt. Den påsken fyllde f Gunnar 60 år, och det firades på Annandagen med mottagning i prästgården. Jag minns att

en dam hade skrivit på en hyllningsadress orden från Psaltaren: "Ännu när de bliva gamla skjuta de skott, de frodas och grönska." F Gunnar skrattade hjärtligt och sa: "Nej, jag har verkligen inte tänkt skjuta fler skott, det är så bra som det är."

Sommaren 1957 fick jag egen bil med statligt handikappbidrag. Efter det fick jag äran att köra f Gunnar till något av hans många föredrag som skulle hållas på en dansbana i mellersta Skåne som hette Rövarkulan. Jag minns att f Gunnar hade roligt åt namnet. Föredraget tror jag hette "Från påven i Rom till Vita huset i USA". F Gunnar var i högform och jag minns hur skrattsalvorna dånade över Rövarkulan. De sista åren i Osby åkte f Gunnar landet runt med sina föredrag och skrev kåserier i veckotidningar och tiggde annonser för att samla pengar till Gratia Dei. Detta gjorde honom känd överallt och hans dröm om Gratia Dei blev verklighet. Men det är inte detta som har skrivit in hans namn i kyrkohistorien utan allt det han utförde här i Osby. Nattvard varje söndag, liturgiska kläder, dagliga böner i kyrkan – allt detta och mycket mer började i Osby för att sedan sprida sig över landet.

Fader Gunnar skrev många böcker, och de flesta av dem skaffade jag och läste som gymnasist och student. Man kan väl säga att jag blev hans lärjunge – jag kan inte minnas att jag var skeptisk mot något särskilt av allt han skrev. Inte så att jag försökte kopiera honom, jag var ju så blyg och tillbakadragen, och det kan man då inte säga att han var. Men hans teologi passade mig perfekt. Det fanns också en innerlighet hos honom som kom fram i hans predikningar – han kunde blunda som om han såg himmelen öppen inom sig och sedan försökte måla med ord den himmelska synen.

Jag prästvigdes våren 1961 och kom som ung präst först till Kvidinge och sen till Malmö. Vårvintern 1963 hade min församling i Malmö skickat mig till Sigtuna på ungdomsledarkurs, och dit kom ett brevkort eftersänt från Malmö. Jag såg genast att det var från f Gunnar – den handstilen tar man

Fader Gunnar staty i Osby

inte fel på. Där stod: Komministertjänsten i Osby är ledig – sök den! Jag tog reda på att ansökningstiden gick ut samma dag, så det var väl för sent. Jag ringde i alla fall till Domkapitlet och fick veta att det gick att söka telegrafiskt fram till midnatt. Så den kvällen gick det ett telegram från Sigtuna till Lund. Jag fick tjänsten, så från sommaren 1963 hade jag inte bara mitt andliga utan också mitt kroppsliga hem i Osby. Detta är nu snart 60 år sedan. Sen dess har vi bott 20 år i Hästveda, men nära 40 i Osby.

När jag kom till Osby i juni 1963 hade Hugo Pennegård blivit kyrkoherde. Vad fanns det då kvar av allt som fader Gunnar hade infört? Först och främst den söndagliga mässan. Att fira nattvard varje söndag var unikt på trettioalet och fortfarande ovanligt på sextioalet, men i Osby har det fortsatt i alla år. Och det spridde sig till grannförsamlingarna, så när jag blev kyrkoherde i Hästveda på sjuttioalet fanns den söndagliga mässan redan där. En annan sak som bestod i Osby var de många sockenbuden, besök med nattvarden hos gamla och sjuka. Vi två präster hade ett trettioal sockenbud var i varje månad. Detta var också en påverkan av f Gunnar som jag tog med mig till Hästveda. Det var ju en mindre församling

så sockenbuden blev inte lika många, men i alla fall ett par i veckan året om.

Fader Gunnar levde efter osbytiden på Gratia Dei ända till 91 års ålder, fast de sista åren var han på något vårdhem. Men på 90årsdagen hade han permission och var tillbaka på Gratia Dei och mötte i sin vita kaftan alla som ville gratulera. Då hörde jag följande dialog: – O, vad f Gunnar ser strålande ut!

– Ja, di har spacklat opp mig!

1997 när f Gunnar skulle fyllt 100 hade vi kyrkodagar i Osby. Förrre göteborgsbiskopen Bertil Gärtner avtäckte hans staty och själve ärkebiskopen ledde högmässan. Då kom också två böcker om honom, en minnesbok av folk som bodde eller hade bott i Osby och en levnadsteckning över hans tid i Osby som jag skrev. Detta hör också till f Gunnar ur mitt perspektiv eftersom jag var mycket inblandad i arrangemangen. Några år senare kom den stora boken: *Gunnar Rosendal – en banbrytare för kyrklig förnyelse*, som var skriven av idel professorer och docenter, fast jag fick också bidra. Med den boken kan man väl säga att hans kyrkohistoriska betydelse är fastslagen.

Och så i de yttersta av dessa dagar ska f Gunnars krönikeböcker komma ut i tryck. Det är ett slags dagböcker över hans tid i Osby från 1934 till 1962. När Biskop Rodhe installerade honom som kyrkoherde gav han honom också i uppdrag att skriva dessa böcker. Rodhe kände Rosendal väl och hade nog på känn att han inte skulle bli vilken kyrkoherde som helst, utan här behövdes dokumentation. Så f Gunnar skrev, för hand, i väldiga foliovolymerna stora som gammaldags kyrkböcker. Han skrev inte varje dag utan då och då, när det hände något av intresse. Resultatet blev flera tusen handskrivna sidor som nu äntligen ska ges ut i tryck. Eftersom jag känner till en del lokalt har jag fått i uppgift dels att korrekturläsa, dels att skapa fotnoter. Varje namn som nämns, och det är åtskilliga tusen, ska ha en not med fakta om personen, födelseår och dödsår. Det kan vara hemmansägare eller kontorister eller ungdomar i Osby på trettioalet, men det kan också vara biskopar eller professorer i Sydtyskland eller USA, eftersom f Gunnars kontaktnät var spånt över hela världen. Det är en kommitté som jobbar med detta, och tanken är att krönikeböckerna ska komma ut i två volymer samtidigt, troligen någon gång under nästa år. Ingen av oss sysslar med detta på heltid, men vi som är engagerade har hållit på i över ett år, och det kan nog bli bortemot ett år till.

Krönikeböckerna innehåller nästan bokstavligen allt mellan himmel och jord. Ibland är det finstämda naturskildringar, ibland teologiska reflektioner, ibland handlar det om familjen, ibland om böcker som författaren har läst. Det är inte bara en församlingskrönika utan också en personlig dagbok.

Mitt perspektiv på f Gunnar omfattar alltså nära 70 år om jag räknar från mitt första möte med honom till min sysselsättning med hans krönikeböcker idag. Andligen har han nog påverkat mig mer än någon annan människa. Ur mitt personliga perspektiv kan jag i alla fall säga att utan f Gunnar hade jag varken varit präst eller bott i Osby idag.

Staffan Ljungman

Skara stiftshistoriska- och Lunds stiftshistoriska sällskap har initierat utgivandet av de två första volymerna av Gunnar Rosendals Krönikeböcker. De innehåller mycket kyrkohistoriskt material som är värdefullt att bli känt för en vidare krets. Arbetsgruppen leds av kyrkoherde Markus Hagberg biträdd av teol. dr Björn Fyrlund, professorerna Gunilla Grek Ek-lund, Oloph Bexell och Bertil Nilsson. Övriga medverkande är kyrkoherdarna Staffan Ljungman och Johnny Hagberg. De två volymerna omfattar ca 300 s. text.

Välkommen som medlem!

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i webbshop

NYA MEDLEMMAR

Per-Erik Hasselberg, Enebyberg
Jörg Siewert, Vara
Carl Sjösvärd Birger, Örebro
Carina Tretow, Äspered
Göran Ljungkvist, Mölnlycke
Marléne Niggol Carlsson, Mariestad
Ing-Marie Johansson, Vinninga
Sollie Nevankari, Borås
Henrik Tobin, Gråbo
Carina Tretow, Äspered
Bertil Franck, Halmstad

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.

Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=NDEASESS
IBAN: SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Anmäl ändrad adress eller titel till register-
ansvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10,
532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Kommande aktivitet

Möte i Od

Den 27 maj är det årsmöte i Od. Då finns möjlighet att besöka Carpe Diem bokcafé, vara med på årsmötet och lyssna på föredrag om den spännande biskopen Andreas Rhyzelius som var född i Od. Han skrev om både biskopar, kloster och åskdunder.

Hitta din nästa bok i webbshopen

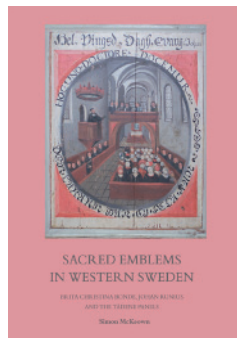
skarastiftshistoriska.nu/butik

Skaramissalet

Studier, edition, översättning och faksimil av handskriften från 1100-talet.

Pris 200,-

Sacred Emblems

Simon McKeown
Tådenes kyrkas dekorerade paneler.
In English.
Summary in Swedish.

Ord.pris 200,- **NU 175,-**

Ora et labora

Red. Johnny Hagberg
Varnhems klosterkyrka under nio sekler.

Pris 100,-

Ord.pris 400,-

Rahnpaketet

Roland Rahns samlade utgivning på Skara stiftshistoriska sällskaps förlag.

- **Forna kyrkor i Skara pastorat**
Ord.pris 200,-
- **Märkligt kyrksilver i Skara stifts kyrkor.** Ord.pris 100,-
- **Medeltida Mariaskulpturer i Skara stift.** Ord.pris 100,-

*Priserna gäller fram till 30 april eller så länge lagret räcker.
Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, se nedan.*

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga
Skr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Häggglund, Borås,
Åke Larsson Söne
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene